

TC
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SULTAN III. GİYASEDDİN KEYHÜSREV DEVRİ
SELÇUKLU TARİHİ
(1266-1284)

DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ ÖNGÜL

HAZIRLAYAN
SENEM YILDIRIM

MANİSA- 2009

TÜRKÇE ÖZET

Çalışmamızda 1266-1284 yılları arası Selçuklu Devleti Tarihi ele alınmıştır. Bu süreci incelerken öncelikle Türkler'in Anadolu'ya gelmesinden önce Anadolu'nun durumu hakkında bilgi verilmiş ardından Anadolu'ya yapılan akınlar, 1071 Malazgirt Savaşı, bu savaş sonucunda Türkler'in Anadolu'ya gelmeleri ve bu tarihten itibaren Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelerek, Türkleşmesi süreci ele alınmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu da genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu şekilde bir giriş yapıldıktan sonra Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi; çocukluk döneminden başlamak suretiyle ele alınmış, sultanın tahta çıkışıyla birlikte saltanat döneminde yaşanan siyasi olaylar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

ABSTRACT

In this paper, Seljuk Empire is investigated between 1071-1284. While analysing this period, the incursions to Anatolia, 1071 Manzikert war, the reach of Turks to Anatolia and Anatolia becoming the country of them, has also been investigated. In addition to these issues a general knowledge had been given regarding the establishment of the Anatolian Seljuk Empire. After such an introduction, Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev period had been investigated starting from his childhood and the political events have been investigated deeply after him mounting the throne.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri Selçuklu Tarihi ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/12/2009

SENEM YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	V
Kısaltmalar	VIII
Önsöz	X
Giriş	1
Kaynak ve Araştırmalar.....	1
a- Kaynaklar.....	1
b- Araştırmalar.....	3
III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemine Kadar Anadolu'nun Durumu ve Anadolu Selçukluları.....	4
1071 Öncesi Akımlar.....	9
Türkler Gelmeden Önce Anadolu'nun Durumu.....	14
1071 Dönemi.....	14
Malazgirt Zaferi (26 Ağustos 1071).....	16
Anadolu'nun Türkleşmesi Süreci.....	20
Anadolu Selçukluları Devleti'nin Kuruluşu.....	22
I. Bölüm	
Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta Çıkması	
Çocukluk Dönemi.....	24
III. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Devlet Makamları	25
Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Şahsiyeti.....	27

II. Bölüm

Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanat Dönemi

Muineddin Süleyman Pervane İle Fahreddin Ali Arasında Geçimsizlik Ve Vezir Fahreddin Ali'nin Azli.....	30
Fahreddin Ali'nin İkinci Vezirliği.....	30
Baycar Bahadır'ın Ayaklanması.....	32
Hatiroğlu Emir Şerefeddin'in İsyanı (1276-1277).....	33
Memlûk Sultanı Baybars İle İlişkiler (1273-1276).....	40
Sultan Baybars'ın Kayseriye Gelmesi 675 (1276/1277).....	43
Abaka Han'ın Anadolu Seferi.....	47
Muineddin Süleyman Pervane'nin Öldürülmesi Ve Şahsiyeti.....	48
Abaka Han'ın İntikamı Sonucu Moğolların Selçuklu Devleti'ne El Koyması	50
Abaka Han'ın Anadolu Seferi Sonrası Anadolu'nun Siyasal Ve Sosyal Durumu.....	50
Karamanoğullarının İsyanı.....	51
Siyavüş (Cimri) Olayı 680 (1281/1282).....	52
Kızıl Hamid'in Aksaray'a Gelişi	56
Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in Cimri İle Muharebesi	56
İlhanlı-Memlûk Çatışması.....	58
Moğol Tahakkümünün Artması.....	59

III. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminin Sonu Ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in	
Ölümü.....	60
Sonuç	62
Bibliyografya.....	64
Ekler	

KISALTMALAR

a.mlf	: aynı müellif
Ank	: Ankara
b	: bin
Bak	: Bakanlığı
bk	: bakınız
bsk	: baskı
c	: cilt
Çev	: çeviren
DGBİT	:Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Enst	: enstitüsü
Fak	: Fakülte
hak	: hakkında
Haz	: hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
Krş	: karşılaştırınız
Kült	: kültür
Mad	: maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Med	: medeniyeti, medeniyetleri
S	: sayfa
Ss	: sayfadan sayfaya
Sa	: saat
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
Tr	: Türkçe
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
Terc	: tercüme
TM	: Türkiyat Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Vd	: ve diğerleri
Vs	: ve saire

Yay : yayınları

Yy : yüzyıl

ÖNSÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti; Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı olarak kurulan ve Müslüman Türk dünyasının Anadolu'daki temsilcisi konumunda bulunan bir devlettir. Süleyman Şah tarafından kurulan ve Anadolu'da Bizans'a ve Balkanlar'a karşı yapılan seferlerin ve kazanılan zaferlerin bir sonucu olarak, Ortaçağ dünyasının önemli ve güçlü bir devleti olmuştur. Bu devletin sultanları arasında III. Gıyaseddin Keyhüsrev önemli bir yere sahiptir.

Bu tezi hazırlamaktaki amacımız III. Gıyaseddin Keyhüsrev devri Anadolu Selçuklu Devleti hakkında çeşitli kaynaklarda mevcut olan bilgileri sistemli bir şekilde incelemek ve bir bütün halinde sunmaktır.

Bu yüksek lisans tez çalışmasında III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi Selçuklu tarihi ele alınmıştır. Çalışmamızın giriş kısmında Türkler'in Anadolu'ya gelişi, Anadolu'nun fethi, Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Çalışmamızın I. Bölümünde Anadolu'ya yapılan akınlar, Anadolu'nun durumu, Anadolu'nun Türkleşmesi süreci ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu süreci ele alınmıştır.

Çalışmamızın II. Bölümünde Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Tahta çıkıncaya kadarki hayatı, tahta çıkışı, Saltanatının ilk yıllarında aldığı eğitimler ve onun zamanında devlet makamlarında görevli kimseler ele alınmıştır.

Çalışmamızın III. Bölümünde ise; Sultan III: Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanat Dönemi ele alınmıştır. 1266-1284 yılları arasını kapsayan bu süreçte devlet makamları arasındaki ilişkiler, ülke içersindeki karışıklıklar, çatışmalar ve isyanlar, diğer devletlerle olan ilişkiler, seferler, savaşlar, yönetimdeki değişimler ve bu süreç içersinde Anadolu'nun durumu gibi konular incelenmiştir.

IV. Bölümde ise III: Gıyaseddin Keyhüsrev'in Saltanattan azli ve öldürülmesi ile birlikte dönemin sonu ele alınmış, bu dönemde yapılan mimari çalışmalar ile sultanın şahsiyetine de kısaca değinilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında olduğu kadar, ders aşamasında da bilgisini, desteğini ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Ali Öngül'e, aynı şekilde bilgi ve tecrübesiyle her konuda yardım ve desteğini esirgemeyen diğer

hocalarım Prof. Dr. Nadir Özkuyumcu'ya, Prof. Dr. Mehmet Çelik'e, ve ders aşamasında bilgi ve tecrübesi ile beni her zaman destekleyen ve daha iyisi için motive eden sevgili hocam Doç. Dr. Hatice Palaz Erdemir'e teşekkür ediyorum. Bunun yanı sıra çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan babam Sezer Çatı'ya ve Ahmet Yıldırım'a, annem Tijen Çatı ve Müjgan Yıldırım'a da ayrıca teşekkür ediyorum. Yine çalışmalarım sırasında her zaman yanımda olan ve beni destekleyen eşim Dinçer Yıldırım'a ve kızım Alya Naz'a teşekkür ediyorum.

SENEM YILDIRIM

Manisa-2009

GİRİŞ

Kaynaklar ve Araştırmalar

A- Kaynaklar

İbn Bibi'nin "Selçuknâme" adı ile de bilinen *El Evamirü'l Ala'iyе Fi'l Umuri'l Ala'iyе*¹ adlı eseri yararlandığımız en önemli kaynaklardan birisidir. Eser Farsça yazılmış olup 1192-1280 yılları arasındaki dönem bakımında Anadolu Selçuklu Tarihi'nin temel kaynağı durumundadır. Eser ilk olarak El Evamirü'l Ala'iyе Fi'l Umuri'l Ala'iyе (Selçuknâme) ismiyle Mürsel Öztürk tarafından hazırlanmış T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır. Aynı eser Selçuknâme adı ile Mükrimin Halil Yinanç'ın çevirisi ile yayımlanmıştır.

İbn Bibi lakabı ile tanınmış olan el- Hüseyin b. Muhammed b. Ali el- Ca'ferî er-Rugedî'nin bu eseri Anadolu Selçukluları tarihine ait kaynaklar içerisinde en önemli eserlerden birisidir. Yaklaşık bir asırlık bir devri içine alan, gerek siyasi ve gerekse içtimai tarih bakımından çok önemli bilgiler içeren bu eserde Türkiye Selçuklu sultanlarının yanı sıra vezirler, divan (hükümet) hakkında da önemli bilgiler verilmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaklaşık bir asırlık tarihini ihtiva eden eserde, İbn Bibi, herhangi bir yazılı kaynağa başvurmadan, gördüklerine ve işittiklerine göre eserini kaleme almıştır. İbn Bibi'nin bizzat hadiselerin şahidi olması veya aynı devri yaşayan kimselerin bilgisinden faydalanması bakımından önem arz etmektedir.

Kerimeddin Mahmud Aksarâyi'nin *Müsâmeret-ül-Ahbâr ve Müsâyeret-ül Ahyâr*² isimli farsça eseri, Anadolu Selçuklu Tarihi için önemli bir kaynaktır. Mehmet Nuri Gençosman tarafından 1943 yılında tercüme edilen eser, III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaşanan hadiseler ve devrin siyasi olayları hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. Eserin dördüncü bölümü ile son kısmında İlhanlı hükümdarlarıyla bunlara tâbi olan son Selçuklu hükümdarlarından bahsedilmektedir.

¹ İbn Bibî Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî, *el-Evâmirü'l- alâiyye fi'l-umuri'l- Alâ'iyye* (T.T.K yay.) Ankara 1956

² Aksarâyi, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeret-ül-Ahbâr ve Müsâyeret-ül Ahyâr*, Türkçeye Çeviren M. Nuri Gençosman, Önsöz ve Notlar Yazan F. N. Uzluk, Ankara 1943

Kerimeddîn Mahmud Aksarâyi hakkında bildiklerimiz onun yazmış olduğu eserde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Eserinde açık olarak ailesinden, almış olduğu eğitimden ve Anadolu Selçuklu devletinde yapmış olduğu görevlerden bilgi vermemektedir. Zorunlu olarak katıldığını belirttiği Hatiroğlu İsyanı'nda "ben de o divanda kalem sahibiydim" diyen müellif kimsenin malına el uzatmaması ve zorunlu olarak isyana katılmasıyla bu beladan kurtulduğunu belirtir. Evkaf nazırlığı yaptığı dönemde Konya Aksaray yolu üzerinde bulunan Sultan Hanı'nın yıkılan iki burcunu yaptıran müellif, daha sonra Moğollara 1600 altın ceza ödemek zorunda kalmıştır. Müellifin öüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, 14. yüzyılın ilk yarısında ölmüş olmalıdır.

1323 yılında, Timurtaş Noyan adına yazılan *Müsâmeretü'l-Ahbar ve Müsâyeretü'l-Ahyar* dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam dünyasında yaygın olan Rumî, Arabî, Yezdücûrd ve Celâli takvimlerinden bahseder. İkinci bölüm Hz. Peygamber'den başlayarak Hulefâyi Raşidin, Emevi ve Abbasi tarihi ile ilgilidir. Üçüncü bölüm Büyük Selçukluların kuruluşundan dağılmasına kadar olan tarihi ve Anadolu Selçuklularında II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait dönemi aktarır. Dördüncü bölümde de Anadolu Selçuklularının yaklaşık son yetmiş beş yıllık tarihi aktarılır. Eser bu yönüyle İbni Bibi'yi tamamlamaktadır. Anadolu Selçuklulari hakkında bilgi veren değerli eserlerdendir.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lüfullah'ın *Câmiu'd-Düvel*³ isimli eseri de pek çok kaynağa müracaat edilerek hazırlanmış olması bakımından oldukça önemli bir kaynak durumundadır. Eserin ikinci cildinde Anadolu Selçuklu Tarihi ele alınmış ve tezimizin konusu olan III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

*Anonim Selçuknâme*⁴ isimli eser, Anadolu Selçuklu Tarihi bakımından oldukça önemli bir eser olup Selçuklular'ın kuruluşundan 1363 tarihine kadar olan olaylar hakkında bilgi vermektedir.

³ Müneccimbaşı Ahmed b. Lüfullah, *Camiu'd Düvel*, (haz. Ali Öngül), İzmir 2000

⁴ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Ali Selçuk*, (neşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluç, Ankara 1952

B- Araştırmalar

Claude Cahen'in kaleme aldığı ve Yıldız Moran tarafından Türkçeye çevrilen “*Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*”⁵ adlı eserinde Selçuklu devri siyasi ve kültürel olayları hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Anadolu Selçuklularının siyasi ve içtimai tarihlerinin yanı sıra Devlet teşkilatı ve dolayısıyla vezaret hakkında bilgiler verilir, değerlendirmeler yapılmıştır. Özellikle 1071 öncesi dönem ile ilgili bilgilerden faydalanılmıştır.

Osman Turan'ın “*Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*”, “*Selçuklular ve İslamiyet*”, “*Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*” adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye*⁶ adlı eseri Ortaçağ Türk Tarihi ile ilgili en önemli çalışmalarından bir tanesidir. Osman Turan bu eserinde Türk-İslam Tarihini yeni bir yükseliş çağına erdirdiği düşünülen iki önemli hadise olan X.yüzyılda Türk kitlelerinin İslamiyet'i kabul etmeleri ve bunun akabinde Anadolu topraklarının yurt edinilmesi sürecini ele almıştır. Eserin özellikle Türkler'in Anadolu'yu fethetmelerinin safhaları, 1071 öncesi ve sonrası Anadolu'nun durumu, Anadolu'nun yurt edinilmesi ve Türkleşmesi süreci ile ilgili olan kısımlarından faydalanılmıştır.

Osman Turan'ın ilk olarak Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 1965 yılında basılan *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*⁷ adlı eserinde ise, Selçuklu Devleti'nin önemli safhaları aydınlatılmış ve önemli meseleler yeni araştırma ve görüşlerle ortaya konulmuştur. Eserin özellikle bizi ilgilendiren bölümü “Türkiye Selçukluları” başlığı altında verilen altıncı bölümdür ki bu bölümde; Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, Anadolu'nun Türkleşmesi, Moğol istilası sonrasında Anadolu'nun genel durumu hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir ve bu eser tezin her sahasında faydalı olmuştur.

Osman Turan'ın *Selçuklular ve İslamiyet*⁸ adlı eseri ise; Selçuklu devrinin çeşitli meseleleri ile ilgili yaptığı araştırmaları ve makaleleri içermektedir. Yine bu eserin özellikle Selçuklular Zamanında Türkiye adlı bölümünden faydalanılmıştır.

⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1994³

⁶ Osman Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1965¹

⁸ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan neşriyat yurdu, İstanbul 1971

Osman Turan'ın *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*⁹ adlı eserinde ise, Türk Cihan Hakimiyeti düşüncesinden, bu düşüncenin taşıdığı misyon, tarih içinde oynadığı rol ve Türk hakimiyeti düşüncesindeki devlet anlayışı, Türklerin İslamiyeti seçmesiyle bunun Türk Cihan Hakimiyeti düşüncesine etkisi gibi konular ele alınmıştır. İki ciltten oluşan eserin birinci cildinden faydalanılmıştır.

Nejat Kaymaz'ın *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*¹⁰ adlı eseri, III.Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi içerisinde oldukça mühim bir kısmı teşkil eden "Pervane Devri" ni ele alması bakımından son derece önemli bir eserdir.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemine Kadar Anadolu'nun Durumu ve Anadolu Selçukluları

Selçuklular'dan önce Anadolu'ya yapılan akınlar yurt kurmak amacından uzak, sadece askerî hareketler şeklinde gerçekleşmiştir. Selçuklu devrinde başlayan akınlar ise planlı ve yurt kurmaya yöneliktir. Bu sebeple Selçuklu akınları büyük bir öneme sahiptir. Henüz bir devlete sahip olmayan Selçuklular, güçlü Karahanlı ve Gazneli devletlerinin şiddetli baskısı ve takibi altında kalmışlardı. Bu zor şartlar sebebiyle Selçuklular yeni bir yurt arama mecburiyeti duymuşlar ve bu maksatla batıya keşif birlikleri göndermişlerdir. Böylece Anadolu'ya ilk Selçuklu akınları başlamıştır.

Oğuzların, Çağrı Bey ile 1018'de başlayan ve Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna, yani 1040 yılına kadar devam eden ilk akınlar devri bir keşif hareketinden ibaret idi.

Çağrı Bey 1018 yılında Karahanlı ve Gazneliler'in baskıları karşısında Doğu Anadolu içlerine kadar gelip tekrar Türkistan'a dönmüş, bu seferinde kendileri için yurt aramış ve gelecekteki Türk yurdunu keşfetmişti.¹¹

Osman Turan bu konuyu; "Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan Malazgirt zaferine kadar süren otuz (1040-1071) yıllık devrede kesifleşen Türk gaza ve savaşları Anadolu'da Bizans'ın mukavemetini kırma ve bu ülkede yurt kurma bakımından büyük bir ehemmiyet arz eder."¹² şeklinde bir yorumlamaktadır.

⁹ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 2000¹³

¹⁰ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara 1970

¹¹ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 2000¹³

¹² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1965¹

Maveraünnehir'deki zor durumdan kurtulmak için Çağrı Bey komutasında, Anadolu'ya bir keşif harekâtı düzenlenmiş ve burada Ermeni kuvvetleri ile savaşılmıştır. Bizans komutanı Senekerim'in gönderdiği kuvvetlerin Türkler karşısında yenilgiye uğratılmasının ardından Çağrı Bey, karşılarında duracak bir kuvvet olmadığını görmüş ve birçok ganimetlerle birlikte 1021'de geri dönmüştür. Çağrı Bey'in bu seferi Anadolu'yu tanıma ve keşif amacıyla gerçekleştirilmişti. Anadolu'nun yerleşmek için uygun olduğuna karar verilmesinin ardından Tuğrul Bey; İbrahim Yinal, Kutalmış ve Musa Yabgu'nun oğlu Hasan'ı Anadolu'ya akınlar için görevlendirdi. Bu akınlar sonucunda Diyarbakır ve Silvan gibi yerler kontrol altına alındı. Ayrıca Türkmenlerin de kontrol altına alınması sağlanmıştır. Tuğrul Bey, batıdaki yeni fetihleri daha yakından takip etmek amacıyla başkenti Nişabur'dan Rey'e taşıdı (1043). Bu tarihten itibaren Anadolu'ya yapılan Türk akınları daha düzenli ve sistemli olarak gerçekleştirilmiştir.

Selçuklular Bizans, Gürcü ve Ermeniler'den oluşan düşmanı Pasinler Ovası'nda mağlub ederek 1048'de büyük bir zafer kazanmışlar, böylece düzenli Selçuklu orduları Anadolu'da ilk büyük zaferini kazanmıştır. Alp Arslan dönemine kadar belirli bir plan ve disiplin dahilinde yapılan bu akınlarda Anadolu'nun içlerine kadar girilmiş, Bizans ordularının ikmal yolları üzerindeki şehirler hedef olarak seçilerek Bizans'ı yıldırma ve yıpratma siyaseti takip edilmiştir. Ayrıca keşif mahiyetindeki bu akınlarla Anadolu yakından görülmüş, önemli noktalar belirlenmiş, fetih ve yerleşim için uygunluğu tespit edilmiştir.

Selçuklu Devleti'nin kurulması ile Malazgirt Zaferi arasında geçen süre boyunca Türklerin Anadolu'ya akınları sürmüş, Türkler; Anadolu'nun özellikle doğu ve orta kısımlarına doğru yerleşmişlerdir. Ancak Malazgirt Zaferi'nden sonra kitleler halinde akınlar başlamıştır. İslam ülkelerinde yurt bulamayan Türkler, bu yeni vatana yerleşmeye başlamışlardır.¹³

Alp Arslan'ın Büyük Selçuklu tahtına geçmesiyle birlikte, Anadolu'ya yapılan akınlar tekrar hız kazanmıştır. Nitekim Alp Arslan 1064 yılında büyük bir orduyla Azerbaycan'a gelerek Gürcistan'ı tamamen fethetmiş, Doğu Anadolu sınırlarındaki Bizans idaresini kabul etmiş bazı Gürcü ve Ermeni prensliklerini kendine bağlamıştır.

¹³ O.Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 37

Devrin en güçlü surlarına sahip olduğu için "fethedilemez" denilen Ani Şehrini ele geçirerek, Abbasi halifesinden "Ebul Feth" ünvanını almıştır.

1066 yılından itibaren Gümüştegin, Afşin, Emir Sanduk gibi ünlü Türk komutanları Anadolu'ya akınlar düzenleyerek, burada bir çok şehri ele geçirmişlerdir. Türk akınlarının kesafet kazandığı sırada Bizans iç karışıklıklar ve taht mücadeleleri ile karşı karşıya idi. Türkler karşısında aciz kalan Bizans, Anadolu'nun elden gitmekte olduğunu görüyordu. Bizans, bir kurtuluş çaresi olarak Romanos Diogenes'i tahta çıkarmıştır. İmparator tahta çıkar çıkmaz derhal Selçuklular'a karşı büyük bir ordu hazırlamaya başlamıştır. Ve nihayet iki ordu Malazgirt Ovası'nda karşılaşmıştır.

Alp Arslan sayıca çok üstün olan Bizans kuvvetlerine karşı Türk savaş taktiği olan "Turan Taktiği"ni¹⁴ uygulamış ve böylece 26 Ağustos 1071'de Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapıları Türkler'e açılmıştır.

Bu savaş ile gücünü önemli ölçüde kaybeden Bizans'ta devlet otoritesi zayıflamıştır. Bunun üzerine Bizans İmparatorluğu, papadan yardım istemiş bu da Haçlı Seferleri'ne sebep olmuştur. Malazgirt Zaferi'nden sonra Bizans Anadolu'daki etkinliğini kaybetmiş, Türkmenler kitleler halinde Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu'ya gelen Türkmenler kendi kültürlerini de beraberlerinde getirdikleri için Anadolu'nun Türkleşmesi süreci hızlanmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti de, 1071 Malazgirt Zaferi'ni takip eden bir kaç yıl içinde bu Türk nüfusunun Anadolu'ya yerleşmesiyle kurulmuştur.

1071 Malazgirt Zaferi sonrasında, Alp Arslan, bu savaşa katılan Türk komutanlarına Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma görevini vermiş ve böylece, Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılan Selçuklu beyleri fetihlere başlamışlardır. Bizans ordusu, Malazgirt'te büyük ölçüde yok edildiği için Türkmen Beylerinin karşısında ciddi bir engel kalmamıştı. Süleyman Şah, babası Kutalmış'ın Alp Arslan ile yaptığı

¹⁴ Ordu, savaş anında merkez, sağ ve sol olmak üzere üç kısma ayrılırdı. Merkez kuvvetleri düşmana hücum eder, bir süre sonra saldıran bu kuvvetler, kaçır gibi geri çekilirdi. Bunu yaparken de at üzerinde ok atmak suretiyle savaşa devam ederlerdi. Böylece geri çekilen askerlerin peşinden gelen düşman, ordunun sağ ve sol kısmı tarafından pusu kurulan yere çekilir, çember içine alınarak imha edilirdi. (www.wikipedia.org)

taht mücadelesini kaybetmesi üzerine Anadolu'ya gelmiş, bu sırada Doğu Anadolu'da ve İç Anadolu'da ilk Türk beylikleri olan; Danişmentliler, Artuklular, Saltuklular, Mengücekliler kurulmuştur. Süleyman Şah ve kardeşi Mansur, bir süre Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da fetihlerde bulunurken Anadolu'nun fethiyle görevlendirilen ve çok büyük hizmetlerde bulunan Selçuklu komutanlarından Artuk Bey ise Marmara kıyılarına ulaşmıştı. Artuk Bey Anadolu'dan ayrılınca Süleyman Şah, daha önce Selçuklu komutanlarının akınlarda bulunduğu Bizans toprakları üzerine yönelmiş ve Bizans'ın da içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanarak fetih hareketlerine başlamıştır.

Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunu olan Süleyman Şah, kısa zamanda güçlü bir ordu meydana getirerek Konya ve çevresini Bizans'tan alırken kardeşi Mansur da Afyon, Kütahya gibi Batı Anadolu şehirlerini ele geçirmiştir. Süleyman Şah Batı Anadolu'daki ilerleyişini sürdürdükten sonra kuzeye yönelmiştir. 1075 senesinde İznik'i alarak başkent yapmıştır. Böylece İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçukluları Devleti kurulmuştur.

Ancak, Süleyman Şah ve kardeşi Mansur Anadolu'nun hakimiyeti konusunda anlaşmazlığa düşmüş, Porsuk Bey, hile ile Mansur'u öldürünce bu anlaşmazlık da ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine Sultan Melikşah; Süleyman Şah'a menşur (şeref belgesi) göndererek onun Anadolu hükümdarlığını onaylamış oldu ve böylece Anadolu Selçukluları Devleti resmi olarak kurulmuş oldu. Ayrıca Abbasi halifesi de onun hükümdarlığını kabul etmiş ve onaylamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Melikşah zamanında Anadolu'ya gelmiş ve fetih hareketlerine başlamış, o öldükten sonra yerine oğlu I. Kılıç Arslan geçmiştir. Saltanatı boyunca Bizansla, komşu beyliklerle, Haçlı ordularıyla savaşlar yapmış ve önemli başarılar kazanmıştır.

Melikşah ve Mesut dönemlerinde de Bizans ile mücadeleler devam etmiştir. Mesut döneminde yaşanan taht kavgalarından faydalanan Bizans, bazı Anadolu şehirlerini yeniden ele geçirdiyse de Danişmentliler ile iş birliği yapan I. Mesut, Bizans'a karşı başarılar elde etmiştir. Bu hükümdar döneminde devlet sağlam temeller üzerine oturtularak, Anadolu'daki hakimiyet güçlendirilmiştir.

II. Kılıç Arslan döneminde kardeş kavgaları görülmüş ise de 1176'da Miryakefalon Zaferi ile Anadolu'da Türk siyasi birliğini kurmak yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak II. Kılıç Arslan saltanatının son yıllarında ülkeyi şehzadeleri arasında bölüştürmüş, bu da taht kavgalarına neden olmuştur.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Haçlılara ve Bizans'a çeşitli seferler düzenlenmiştir, ancak kardeşinin tahtı ele geçirmek için harekete geçmesi üzerine Bizans'a sığınmak zorunda kalmıştır.

II. Rükneddin Süleyman Şah döneminde, Samsun ve çevresi Bizanslılardan alındı. Babasının ölümünden sonra sınır devletlerini ve kardeşlerini yenerek Anadolu Selçuklu Devletinin birliğini yeniden kurdu.

III. Kılıç Arslan'ın kısa süren saltanatı sırasında Isparta fethedilmiş; I. İzzeddin Keykavus döneminde ticarete önem verilerek Kıbrıs'taki Haçlılar ile ticaret antlaşması imzalanmış ve Sinop bu dönemde fethedilmiştir.

I. Alaeddin Keykubat döneminde ise sınırlar genişletilmiş, Selçuklu Devleti en güçlü dönemini yaşamıştır. Bugünkü Alanya şehri ve tersanesi onun zamanında kurulmuştur. Şehrin adı Alaiye olarak değiştirilmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendisinin tahta çıkmasında etkili olan, Sadettin Köpek'in etkisi altında kalmış, ülke Moğollara bağımlı duruma gelmiştir. Anadolu'daki Babailer isyanının ardından 1243 Köseadağ savaşı yaşanmış, bu tarihten itibaren Moğol hakimiyeti başlamıştır.

II. İzzeddin Keykavus ve II. Alaeddin Keykubat dönemi; iç karışıklıklar, taht kavgaları ve Moğol mücadelesiyle geçmiştir. Bu olaylar sırasında IV. Kılıç Arslan sultanlığını ilan ettiyse de ülkeyi diğer kardeşleriyle yönetmek zorunda kalmış, saltanat yıllarında Bizans ile mücadelenin yanısıra, kardeşleri ve vezir Muineddin Pervane ile de mücadele etmek durumunda kalmıştır.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi Pervane'nin gölgesinde, Hatiroğlu isyanı, Karamanoğulları'nın ayaklanması, Cimri olayı, Moğol baskısı ile geçen bir dönemdir. II. Mesud , bir ara III. Gıyaseddin Keyhüsrev ile birlikte ülkeyi paylaşmış ancak sonra kendi başına iktidar olmuştur. Daha sonra Moğollar tarafından tahtan indirilince onun

yerine III. Alaeddin Keykubat sultan ilan edilmiş; İlhanlıların son Anadolu Selçuklu sultanını tahttan indirdikleri 1318 yılında Anadolu Selçuklu Devleti ortadan kalkmıştır.

1071 Öncesi Akınlar

Çağrı Bey idaresinde Anadolu'ya, Selçuklu Türklerinin ilk akınları 1015-1018 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bunun öncesinde Türkler Abbasi ordularında Anadolu'ya gelmişler, "avasım" veya "sugûr" denilen Malatya- Tarsus arasındaki kısma yerleşmişlerdi. Türklerin Abbasi ordusunda istihdam edilmelerinin en büyük sebebi ise Fars etkisini azaltmaktır. Ayrıca taze kan olarak düşünülen Türklerin savaşçı özelliklerinden ve askeri dehalarından bu sınır boylarında ve isyanlarda faydalanmak da amaçlanmıştır.

1021'de Van (Vasपुरagan)'da Arzruni soyundan sonuncu Ermeni prensi *Senekerim*, Türk akınlarından korkarak, Bizans hakimiyetini tanımış, kendisi de Bizans tarafından Sivas ve çevresine yerleşmiştir. Beraberinde pek çok Ermeni de kendisini takip etmiştir. Böylece Van yöresi tamamen Bizans hakimiyeti altına girmiş oldu.¹⁵ Claude Cahen;

"Türklerin Anadolu'ya sokulmaları iki bölüme ayrılır:

1-1071 Malazgirt Savaşı'na değin, Selçuklu Sultanlarının ele geçirdikleri sınırlardaki üslerin dışında, giderek derinlere sokulan akınlar şeklinde

2- Malazgirt'ten sonra, akıncı gruplarının bu bölgede kalmaya başlamaları şeklindedir."¹⁶ diyerek Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinin başlangıç safhasını özetlemektedir.

1029 senesinde Ermeni- Bizans sınırlarına akınlar başlamış, 1029'dan sonraki ilk Türkmen akını ise 1043'te güneyden, Dicle Nehri'nin çıktığı bölgeden yapılmıştır. Bu tarihten birkaç yıl sonra Bizans hudutlarına Selçuklu (Türkmen) akınları başlamıştır. Yine 1045-1046 yıllarındaki akınlar Bizans kumandanları Aron ve Katalon tarafından bozguna uğratılmıştı.

1045'te Bizans İmparatoru IX. Konstantin, Ani şehrini zaptederek, burada Bagrat hakimiyetine son vermiştir. O tarihlerde yirmi yaşında bulunan Ermeni kralı II.

¹⁵ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007, s. 16

¹⁶ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul, 1994³, s. 82

Gagik, Kayseri, yöresine gönderildi, kendisine burada arazi verildi. Rum Ortodoks papazları Ermeni Kiliselerini yağma ettiler.

“1045 yılında Ani’yi zapt eden Bizanslılar, başta Ani ve Kars olmak üzere Van bölgesinde Ermeniler’e ait bütün kent, kilise ve manastırları ele geçirmişler, Ermeni hanedanının ileri gelenlerini yok ederek mallarına el koymuşlardır.”¹⁷

Ermenilerin yaşadığı bölgelerin büyük bir çoğunluğunu Bizans’ın ilhak etmesinden sonra Doğu Anadolu’ya Türkmen akınlarının başladığını söyleyebiliriz. Çağrı Bey’in 1016 yılı başlarında üç bin kişilik süvari ile Gazneliler’in haberi olmadan Horosan’ı geçerek Doğu Anadolu’ya geçtiği kabul edilir. Vaspurakan bölgesine gelen Çağrı Bey burada Ermeniler’i mağlup ettikten sonra ciddi bir engel ile karşılaşmadan ve pek çok ganimet topladıktan sonra Gürcistan’a geçmiştir. Burada da yağmalarda bulunduktan sonra geri dönerek, Maveraünnehir’e ulaştığı yönünde bir bilgi mevcut olmakla birlikte, öte yandan Selçuklu akınlarının 1028’den sonra başladığını savunan bilgiler de vardır.¹⁸

1048’de İbrahim Yinal tarafından yönetilen bir güç, Batı’ya yönelmiş, Trabzon hinterlandını ve Erzurum’u yağma etmiştir. Bizans ordusunun bazı bölükleri bu isyanı bastırmak için geri çağırılmış, ötekiler İberia, Vaspuragan ve Mezopotamya valileri ile İberia prensi Liparit’in yönetiminde, Türkleri dönüşlerinde pusuya düşürmek istemişler ama Türkler bu durumdan sıyrılmayı başarmışlar ve Liparit’i esir almışlardır. Vakâyinâmeler, Türk istilalarının başlangıcı olarak bu tarihi verirler.

1054 senesinde Tuğrul Bey’in yönettiği akıncılar, Bizans Ermenistanı’na saldırmışlardır. Tuğrul Bey’in amacı kuzeybatı İran’daki küçük prensliklere egemenliğini kabul ettirmek, bir yandan da, yeğeni Kutalmış ile öteki bazı başbuğlar ve Ermenistan- Gürcistan sınırlarında kalmış Türkmenler üzerinde otoritesini sürdürmektir.¹⁹

Tuğrul Bey, Van Gölü kıyılarındaki Erciş ve Bergri’yi ele geçirmiş ve Murat üzerindeki Malazgirt kalesini kuşatmıştı, sonra barış yapıldı, Tuğrul Bey zarar görmedi, bir yıl sonra ise Bağdat’a girdi.

¹⁷ M. Ersan, aynı eser, s. 19

¹⁸ M.Ersan, aynı eser, s.20

¹⁹ M. Ersan, aynı eser, s. 24

Pek çok Türkmen Bizans sınırında kalmıştı. Ermenilerin kendi aralarında ve Bizans ordusundaki çeşitli unsurdan askerler arasında anlaşmazlıklar vardı, 1055-1056 tarihleri arasında çok yıkıcı faaliyetleri olmuştur.

Doğu'da ise başka bir grup, Dinar başkanlığında, Malatya'yı (Melitene) yağmalamışlar daha sonraları ise bütün Ermenistan yağma edilmiş, Samuh ve başkaları kuzeye, daha içlere çekilmeyi elverişli bulmuşlardır.

1060 ve 1062'de de akınlar olmuştur. Alp Arslan sultan olunca, Tuğrul Bey gibi o da gücünü kanıtlamak için Ermenistan'da bazı askeri seferlere girişmiştir. Ermenistan ile Gürcistan dolayları ve Aras bölgesi; onu en çok çeken bölgeler olmuştur. Ani kentini kuşatmış, bu döneme rastlayan zelzelelerin de yardımıyla şehir düşmüştür.

1064'te Sultan Alp Arslan Ani'yi, Bizanslıların biri Ermeni diğeri Gürcü asıllı çifte valisinden aldıktan sonra, Kars Kralı Gagik önce Selçuklu hükümdarlarına bağlılığını bildirdi, sonra da korkarak ülkesini Bizanslılara terk ederek, karşılığında Zamantı (Pınarbaşı) taraflarına çekildi, orada yerleşti.

Doğu'da 1067-1068'lerde akınlar sürüyordu. Malatya valisi Ermeni-Bizanslı Philaretos, onları durduramamış, bir kez daha Türkmenler, Ermenistan'da Franko-Norman Krispin ile savaşmaktaki Bizans ordularının arkasından dolaşarak Anadolu'nun içlerine girmişlerdir ve Konya'ya girerek, Kilikya üzerinden geri dönmüşlerdir.

İmparator Basileus Romanus Diogenes, Türklere karşı silahlı güçle karşılık vermeye kararlıydı. Bu amaçla önce Haleb'e saldırmıştır. Bir yıl sonra da Ermenistan'a yönelmiştir. Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a bir darbe indirmek için yola çıkmıştır ve bu sefer, Malazgirt bozgunuyla sonuçlanmıştır. Bizans ile müzakereler yapıldığı için Alp Arslan rahat, Mısır'a gidiyordu, Romanus Diogenes ise 1071 için hazırlanıyordu, Bizans ordusunun, Ermenistan üzerinden kendi ülkelerinin sınırlarına saldırıya geçtiğini o zaman öğrendi.²⁰

Anadolu'nun Türkler tarafından tanınması, burasının ileride yurt olarak sečilmesi için çeşitli Türkmen ve Oęuz boyları tarafından akınlarla girişimlerde bulunulması XI. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise; Büyük Selçuklu sultanlarından Tuęrul Bey ve Alp Arslan'ın ordularıyla birlikte Anadolu'yu vatan

²⁰ C. Cahen, aynı eser, ss.82-87

yapmak için savaşları başlamıştır. Gerek Türkmen beyleri, gerekse sultanlar Anadolu kapılarına geldiklerinde, genellikle Bizans kuvvetleri ile Ermeni, Gürcü ve diğer bölgede oturan kabilelerle karşılaşmışlardır. Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nun korumasında olan vassal krallık ve prensliklerle de savaşmışlardır.²¹

Türkler tarih boyunca Batı'ya yönelme politikası gütmüş, 1071 öncesi bu bölgeye özellikle Artuk Bey komutasında keşif grupları göndermişlerdir. Devlet kurulduktan hemen sonra da Batı'ya açılma politikası devam etmiştir. Bu keşif grubu keşif gezisi sırasında pek fazla zorlukla karşılaşmadan ve zarar görmeden Doğu Anadolu'dan Erzurum'a, Tarsus'a dek rahatlıkla ilerleyebilmişlerdir. Keşif lideri döndüğünde, Selçuklu hükümdarlarına "keşif için müsait bir ortam" şeklinde bir rapor sunmuşlardır. Verilen bu rapor ile Türkler'in Anadolu'ya geçmesi kolaylaşmıştır. Sonuçta 1071 Malazgirt Savaşı yaşanmış, kazanılan zaferin ardından Türk komutanlar kendi boylarıyla birlikte buraya yerleşmişlerdir. Böylece bölgenin Türkleştirilmesi sağlanmıştır. Hemen akabinde de bölgede yedi Beylik (Devlet) kurulmuştur.

Bölge; 1071 öncesi süreçte daha ziyade Bizans ve Sasani'nin mücadelelerine sahne olmuştur. Bu mücadeleler esnasında her ikisi de kendi güçleriyle yetinmeyip ordularına Ermeni ve Gürcü askerler almışlardır. Gelen bu Ermeni ve Gürcüler burada kalıp, çoğalma ve yurt edinme imkanı bulmuşlardır. Van'da Ermeni Vaspuragan Krallığı, Erzurum'da Ermeni- Gürcü Krallığı, Trabzon' da Pontus Krallığı'nı kurmuşlardır.

Tuğrul Bey' in fetihlerinin amacı; İran Yaylasını, daha doğrusu bu yayladan geçen ve bir yandan Bağdat'a, bir yandan da ikinci derecede önem taşıyan bir yönde, Azerbaycan'a, Ermenistan'a ve Anadolu'daki Bizans'a giden yolları ele geçirmektir.²²

Tuğrul Bey'in gücünün en önemli dayanağı Türkmenler idi. Tuğrul Bey, sayıları giderek artan Müslüman beyliklerince bir lider olarak tanınmak istiyorsa, Türkmenlerin yağmacılığını önlemek zorunda olduğunu çok iyi biliyordu. İşte bu amaçla; Türklerin Orta Asya'daki gazilerden öğrendikleri yöntemlerle Bizans' a karşı bir kutsal savaş açabilirdi. Bunun için, İran'ın kuzeyinden, Bizans İmparatorluğu'na ait Ermenistan'a ve Anadolu'ya gidebilirdi. Böyle bir savaş Tuğrul Bey'e saygınlık sağlayacaktı ve İslam ülkelerine yapılan seferler arasındaki dönemlerde, Türkmenleri buraya göndermek yararlı olacaktı. İşte 1049'da İbrahim Yinal'ın, 1054'de Tuğrul Bey' in Ermenistan'a

²¹ Mevlüt Oğuz, *Anadolu'nun Fethi Türk- Ermeni İlişkileri Ve Kilise (1018- 1923)*, İstanbul 2004, s. 17

²² C. Cahen, aynı eser, s. 40

yaptıkları seferlerin gerçek nedenleri bunlardı. Bu seferler, Kuzey-Batı İran'daki Kürt beylerinin Tuğrul Bey'in egemenliğini tanımamasına ve Gregoryenler arasında ona saygı duyulmasına yol açmıştı.²³

Babasından miras kalan Horasan ile amcasından miras kalan İran ve Mezopotamya'yı birleştiren Alp Arslan döneminde, Alp Arslan'ın izlediği siyasette, Tuğrul Bey'in güttüğü çifte amaç ta bulunmakla beraber, o bir adım daha da öteye gitmiştir. Artık Irak ya da Orta İran sınırları içinde kalmak zorunda olmadıklarından, Türkmenler, Ermenistan'a ve hemen arkasından da Orta Anadolu'ya büyük çapta askeri seferlere girişmişlerdi. Yalnız yağma etmek için de olsa Anadolu içlerine kadar sokulmuşlardı. Bir bölümünün karargâhı Azerbaycan'da, daha az sayıdaki bir bölümünün ise; yukarı Mezopotamya'da idi. Bizans ordularının durumu, Bizans ve Ermenistan'ın başındakilerin arasındaki anlaşmazlıklar, bazen bu yüzden sınırdaki orduların geri çekilmesi ve başka düşmanlar karşısında Bizans'ın Türklerden açık yardım istemesi, her birinin işini kolaylaştırıyordu.²⁴

Alp Arslan Türkmen akınlarının yardımıyla, 1064'de Ermeni Krallığının eski başkenti ve son zamanlarda Bizanslılarca ele geçirilmiş olan Ani'yi, ayrıca da Kars'ı topraklarına katmıştır.

Alp Arslan ayrıca Müslüman topraklarının içlerinde yer alan ve ileride tehlike oluşturabilecek yerleri de ele geçirmek istiyordu. 1068'de İran'ın kuzey batısında kendi başına buyruk olma eğilimindeki küçük beyliklere egemenliğini kabul ettirmek amacıyla, Kutsal Savaş'ın bir seferine çıkmışken, ordularını Gregoryenler'e karşı çevirdi.²⁵

Türk fethinden önce Doğu Anadolu'daki Ermeni halkı Orta Anadolu'ya tehcir edilmesi olayını Ermeni tarihçi *Matthieu* şu sözlerle ifade eder: "İktidarsız ve kadınlaşmış, iğrenç Rum milleti Ermenistan'ın en cesur evlatlarını yurtlarından koparıp dağıttılar, milletimizi tahrip edip, Türklerin istilasını kolaylaştırdılar."²⁶

²³ C. Cahen, aynı eser, s. 41

²⁴ C. Cahen, aynı eser, s. 44

²⁵ C. Cahen, aynı eser, s. 45

²⁶ Refet Yinanç, " *Selçuklular Ve Osmanlıların İlk Dönemlerinde Ermeniler "Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu Tebliğler Ve Panel Konuşmaları*, İzmir 1983, s. 67-68

Ermeniler bu tehcir olayını her ne kadar haksız bulsalar da, Türkler'in bölgedeki etkinliğinin arttırılması ve asayişin sağlanması açısından böyle bir uygulama gerekli görünmektedir.

Türkler Gelmeden Önce Anadolu'nun Durumu

Bizans her zaman kuzeydoğu Anadolu'daki Ermenistan üzerinde kontrol sağlamış ve Ermenistan, Bizans İmparatorluğu'nda önemli bir rol oynamıştır. Bizans X.yüzyılın sonunda ve XI. yüzyılda yavaş yavaş Ermenistan'ın Azerbaycan'a kadar olan topraklarını ele geçirmişti. Bu topraklar Bizans İmparatorluğu'na katıldıkça, Bizans yönetimi sınır bölgelerine kendi ordularını yerleştirerek ve buralardaki önemli Ermeni ailelerini daha içteki bölgelere taşıyarak buraları nüfuslandırmayı düşünmüştü. Bu yolla Ermenilerin, Kapadokya, Kilikya ve Kuzey Suriye'deki çeşitli eyaletlere, Edessa ve Mezopotamya'daki çeşitli sınır bölgelerine yerleştirilmiş olduklarını görüyoruz. Ancak Ermeniler kendi aralarında bölündükleri için, buralarda yerleşmiş olan halklar ile ilişkilerinde de yeni anlaşmazlıklar yaşamışlar ve bu da çatışmalara neden olmuştur. Ayrıca Doğu'daki Hıristiyan Kiliseleri hiçbir zaman birbirleriyle bağdaşamamışlardır. Ortaçağın başlarında Müslüman ülkelerinde taraftarları olanlar ise, Bizans kilisesinin egemenliğinden tamamen uzaklaşmışlardı. Ermenilerin, Yakubilerin ve öteki kiliselere bağlı halkların yaşadığı bölgeleri Bizans ele geçince, Ortodoks kilisesi öteki kiliselere karşı çok sert yöntemler kullanmıştır. Örneğin; bu kiliselerin dinsel önderlerini belirli sınırlar içinde yaşamaya zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak da, hoşnutsuzluk ve Ortodoks kilisesinden kopuş daha da hızlanmıştır.²⁷

Ayrıca Bizans ordusunun içindeki çatışmalar hiç eksik olmuyordu. Sonuç olarak Anadolu artık eski gücüne sahip değildi ve dıştan gelen bir saldırı karşısında güçlü olmaktan uzaktı.

1071 Dönemi

Malazgirt Savaşı öncesinde Anadolu'ya düzenlenen bir dizi akınlar olduğunu görüyoruz. Bu akınların amacı; Anadolu'yu alarak bir Türk yurdu haline getirmektir. Orta Asya bozkırlarındaki yurtlarından ayrılan ve Selçuklu hizmetine giren Türkmenler, Bizans sınırına yığılmışlardı. Bu arada Tuğrul Bey zamanından beri yapılan akınlarla, Anadolu'da önemli üsler ele geçirilmişti. Ayrıca Gümüştekin, Ahmet Şah, Afşin gibi

²⁷ C. Cahen, aynı eser, s. 80-81

dönemin güçlü beyleri kendi kuvvetleriyle Anadolu'ya akınlarda bulunmuşlar ve bunun neticesinde de Anadolu'nun içlerine kadar girebilme fırsatı bulmuşlardır. Türkmenlerin akınları daha ziyade askeri ve stratejik açıdan önemli olan, Bizans kalelerinin bulunduğu yerlere yapılmaktaydı. Türkmenler yaptıkları bu akınlarla Bizans güçlerini yıpratmayı amaçlamışlar ve bunu da başarmışlardır. Türkmenler cephesinde bunlar yaşanırken, Bizans cephesinde ise; iç karışıklıkların, saray kavgalarının, iktidar yarışının yaşanmakta olduğunu görüyoruz. Bu karışıklıklara bir son vermek amacıyla,- belkide bir kurtuluş çaresi olarak görülen- Romanus Diogenes Bizans tahtına çıkartılmıştır.

Devletin kuruluşundan 1071'e kadar geçen süre zarfında gerçekleştirilen savaşlar, mücadeleler, Bizans mukavemetinin kırılmasında ve Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeleri için gerekli yolun hazırlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.²⁸

Romanus Diogenes, Türkmenlerin Anadolu'ya yaptıkları akınları durdurmak, bunlara bir son vermek amacıyla 1068 ve 1069 yıllarında olmak üzere Anadolu'ya iki sefer gerçekleştirmiş, ama her ikisinde de başarı gösterememiştir. Müslüman Türkler'in IX. yüzyıldan başlayarak yaptıkları gaza, keşif seferi ve istilalar sırasında yakından tanıma imkanı buldukları Anadolu ülkesi, 1015'ten 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar uygulanan fetih politikaları ve yaşanan mücadeleler sonucunda, Türk yurdu haline getirilmiştir.²⁹

Özellikle 1071 Malazgirt Zaferi'ne değin yapılan mücadelelerde Bizans'ın doğu sınırındaki öncü kuvvetlerini oluşturan Gürcü, Ermeni ve Aphağların direnişleri kırıldıktan sonra batı yönündeki yollar üzerinde yer alan Erzurum, Erzincan, Malatya, Sivas, Kayseri, Konya gibi belli başlı Bizans savunma merkezleri etkisiz hale getirilmiş, özellikle bütün Bizans direnişini kıran Malazgirt Zaferi'nden sonra da Türkler boğazlara ve Adalar Denizi kıyılarına kadar dayanmışlardır. Bu olayın ardından Türkmen kitleleri, Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya sevk edilerek onlara, burada yurtlar verilerek bu bölgeye yerleştirilmişlerdir. Bu durum Anadolu'da Türk nüfusunun yerli halka oranla artmasına ve hakim duruma geçmesini sağlamıştır.³⁰

²⁸ P.M. Hol, Ann. K.S. Lambton, Bernard Lewis; "The Cambridge History of İslam", (çev. Hamdi Aktaş vd.), İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, I, İstanbul 1988, s.241

²⁹ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s. 221

³⁰ A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 221

Selçuklu Sultanlarının, fetih ve istila hareketlerine bir son vermek isteyen Bizans İmparatoru Romanus Diogenes, topladığı büyük bir ordu ile, Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a karşı Malazgirt Savaşı'na girişti.

Malazgirt Zaferi (26 Ağustos 1071)

Tarihin önemli olayları arasında yer alan Malazgirt Meydan Savaşı, Selçuklu Sultanlarından Tuğrul Bey ve Sultan Alp Arslan devirlerinde yoğunlaşan Selçuklu-Bizans çatışmalarının zirvesini oluşturur.

Romanus Diogenes'in hazırladığı büyük ordunun (300000 kişilik) içerisinde Bizanslı askerlerin yanı sıra; Ermeniler, Gürcüler, Franklar, Uzlar, Peçenekler, Kıpçak ve Hazar Türkleri, Bulgarlar, Gotlar da yer almaktaydı.

“Bizans imparatoru, Rum, Ermeni, Rus, Peçenek, Guz kavimlerinden azgın ve adi kimseleri toplamıştı. Bu kavimlerin yardımlarıyla karışıklıklar çoğalacak, onların bir araya gelmesiyle Hristiyanlık yükselecekti. Onlar halifeyi bertaraf edip yerine patrik getirmeye ve mescitleri yıkıp, yerine Kiliseler yapmaya ant içmişlerdi”³¹

Türk ordusu hızlı hareket edebilme yeteneğine sahip, Bizans ordusu ise hantaldı, yönetilmesi güçtü, ama sultanın ordusundan daha kalabalıktı, her ırktan paralı askerlerden oluşmuştu. Bunlar her an birbirlerine ya da imparatora karşı ayaklanabilirdi. Her an, her biri bir başkasının ihanet edeceğinden kuşkulanıyordu. Ermeniler; Rumlardan ya da Türklerden, onlar Ruslardan ya da Franko-Normanlılardan ve tümü tümünden kuşkulanmaktaydı. Ayrıca ulusal duygulardan tamamen yoksundular. İki ordu 1071'de Malazgirt'te karşı karşıya geldi.³²

1071 senesinde Alp Arslan, Mısır'da bulunan Fatimî ileri gelenlerinin daveti üzerine, Mısır Seferine çıkmıştı. Halep önlerine geldiğinde, Romanus Diogenes'in Anadolu'da ilerlemekte olduğu haberini aldı.

“Doğu Anadolu'ya yönelen Bizans İmparatorunu karşılamak amacıyla, Diyarbakir üzerinden Ahlat'a ulaşan Sultan Alp Arslan, burada kuvvetleriyle birlikte kendisini bekleyen emir Afşin ile karşılaştı. İki yüz bin kişilik ve çeşitli milletlerden oluşturulması sebebiyle birlikten yoksun Bizans ordusuna karşılık sayıları aşağı yukarı

³¹ Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, Ankara 1971, s. 7

³² C. Cahen, aynı eser, s. 46

elli bin kişiyi bulan ve genellikle atlılardan meydana gelen Selçuklu ordusu, düşmana karşı *Türklük* ve *Cihat* ülküsüyle donatılmıştı. Sultan Alp Arslan'ın beraberinde; Gevherâyin, Afşin, Savtekin, Sunduk, Aytekin, Tarankoğlu (Serhenkoğlu), Ahmetşah, Demleçoğlu Mehmet, Duduoğlu gibi Anadolu'ya sürekli akınlarda bulunan deneyimli Selçuklu emirleri vardı. Ayrıca Kutalmışoğulları'ndan Mansur, Süleyman, Devlet ve Alp ile Artuk, Tutak, Danişmend, Saltuk, Mengüçük, Çavlı, Çavuldur ve Porsuk gibi Selçuklu Devleti'nin en değerli ve savaş tekniğini son derece iyi bilen emirlerin de savaşa katıldığı, bazı kaynaklarda ifade edilmiştir.”³³

“M. Halil Yinanç, *Anadolu'nun Fethi* adlı eserinde Malazgirt Savaşı'na katılan Türk beyleri hakkında bir cetvel vermiştir. Bunlar: Alp Arslan'ın kardeşi Yâkuti ile utulmuş'un oğulları başta olmak üzere Selçuklu ailesine mensup pek çok prensler katılmışlardır. Emirlerle (beğlere) gelince bunlar; Sav Teğın, Sanduk, Afşin, Ahmed Şah, Altun Tak, Atsız, Aksungur, Emir Danişmend, Emir Artuk, Emir Saltuk, Emir Mengüçük, Emir Çavlı, Emir Çavuldur, Ay Tekin, Sa'düd-devle Gevher Âyin, Emir Porsuk'tur. Ama bunların kaynağını vermemiştir. ”³⁴

Faruk Sümer'e göre ise;

Gevher Âyin, Serhenğ Sav Teğın, Ay Teğın es-Süleymâni, Sandak ve Afşin kesin olarak katılmıştır. Artuk Bey, Tutak, Dimlaç Oğlu Muhammed, Arslan Taş, muhakkak katılmış, Saltuk, Çavlı, Çavuldur, Çaka, Mengüçük beyler ise muhtemelen katılmıştır.³⁵

Bizans ordusu, Alp Arslan'ın ordusundan asker sayısı ve harp malzemesi bakımından oldukça üstündü. Bu bakımdan kendine oldukça güvenen Romanus Diogenes, Alp Arslan'ın barış önerisini reddetmişti. Fakat Bizanslıların bu üstünlüğüne karşılık Alp Arslan'ın emrindeki askerler ve kumandanlar aynı ülkü ve gaye etrafında, adeta birbirlerine kenetlenmişlerdi. Onları birbirlerine bu denli yakınlaştıran ortak ülkü; “Allah yolunda şehit veya gazi olmak”, “ İ'lâ-yı Kelimetullâh için düşmanla savaşmak. ” idi. Üstelik arkalarında bütün İslâm âleminin maddi ve manevi desteği de vardı.

³³ Ali Sevim, “ *Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları* ”, Malazgirt Armağanı, Ankara 1972, s. 78-79

³⁴ Faruk Sümer, “Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri”, Selçuklu Tarih Ve Medeniyeti Enstitüsü, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* IV, Ankara 1975, s. 197-198

³⁵ F. Sümer, aynı makale, s. 207

“Bağdat Abbasi Halifesi, İslâm dünyasını yakından ilgilendiren savaşın, Alp Arslan tarafından kazanılması amacıyla bir dua metni hazırlattı. Hazırlanan bu dua metni, Cuma Namazında bütün İslâm ülkelerinde okundu. Bu dua metni ve hutbe, bütün İslâm dünyasında okunmuş ve aynı anda yüz binlerce el, Selçuklu Sultanı’nın zaferine dua için semaya kalkmıştır.”³⁶

26 Ağustos 1071 Cuma günü, Cuma Namazında okunan hutbenin ardından iki ordu karşı karşıya geldi. Savaş, Selçuklu süvarilerinin, Bizans ordusunun merkezine doğru hücumuyla başlamıştır. Bu kuvvetleri yok etmek amacıyla İmparator Romanus Diogenes, hemen karşı saldırıya geçti. Türk süvarileri yavaş yavaş geri çekilmeye başlayınca, onları takip etti. İmparator bu çekilmenin bir tuzak olduğunu anlayamadı. Alp Arslan tarafından doğrudan yönetilen “ sahte geri çekilme harekâtı ”, büyük bir başarıya ulaştı. Selçuklu askerinin pusu kurduğu yere kadar ilerleyen imparator, karargâhından oldukça uzaklaşmıştı. İmparator hatasını anladığında ise iş işten geçmişti. Alp Arslan’ın taaruza geçmesiyle birlikte Bizans’ın savaş düzeni bozuldu.

Savaşın kazanılmasında Türk ordusunun yüksek manevi gücü, Alp Arslan’ın dikkatli sevk ve idaresiyle, sahte geri çekiliş, pusu ve uzak muharebe esasına dayanan ve Bizans ordusuna yabancı olan bozkır savaş yöntemleri ve yetenekli beyler ile komutanlar etkili olmuştur.

Sultan Alp Arslan’ın Malazgirt Zaferi’ne ve Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesine kadar geçen süre zarfında Anadolu’da sayısız akınlar yapılmış; Selçuklu İmparatorluğu’nun kuruluşundan sonra bu akınlar çok kesifleşmiş; göçebe kitleler otuz yıl boyunca (1040-1071) sürekli akınlarda bulunmuşlardır. Ancak Malazgirt Zaferi’ne kadar Anadolu’yu kendileri için emniyetle oturacakları bir memleket olarak görmemişlerdir.³⁷

Savaş sonunda Romanus Diogenes dahil olmak üzere pek çok esir alınmış, fakat Alp Arslan bir antlaşma yaparak onu serbest bırakmıştır. Buna göre;

- 1-**İmparator “kurtuluş akçesi” olarak bir buçuk milyon altın verecek.
- 2-**Bizans Devleti, her yıl, Selçuklu Devletine 360 bin altın vergi ödeyecek.
- 3-**Bizans’ın elinde bulunan bütün İslam tutsakları serbest bırakılacak.

³⁶ Sevim, aynı eser, s. 61-62

³⁷ O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s.36

4-Bizanslılar, gerektiğinde Selçuklulara askeri yardımda bulunacak.

5-İmparator, kızlarından birini sultanın oğluna verecek.

6-İmparator, yeniden tahta oturduğu taktirde Antakya, Urfa, Mencib, Malazgirt kent ve kalelerini Selçuklulara bırakacak.³⁸

Malazgirt Zaferi, Türk ve dünya tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturan önemli bir olaydır. Bu olayın önemli sonuçları ise şunlardır:

1-Bizans'ın Türklere karşı çıkardığı son ve en kuvvetli ordusunun dağıtılması ile, Türk akıncıları, bir daha ciddi bir direnişle karşılaşmadan Anadolu içlerine rahatça girmeye başlamışlardır.

2-Anadolu'nun kapıları Doğu'dan gelen Türklere açılmıştır.

3-Türkler, fethettikleri yerlerde yerleşmeye yani buraları yurt edinmeye başlamışlardır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beylikler kurarak, buraların Türk yurdu haline gelmesini sağlamışlardır.

4-Kazanılan bu zaferle birlikte, Türkler için yeni bir dönem ve yeni bir tarih başlamıştır.

5-Kısa sürede Anadolu'daki hakimiyet Türklerin eline geçmiş ve bunun neticesinde Avrupalılar, Bizans'ı kurtarmak için Haçlı Seferleri'nin hazırlıklarına başlamışlardır.

Malazgirt Savaşının tarihsel önemi, bu tarihten başlayarak Türkmenlerin rahatça "Rum" ülkesine girebilmeleridir.³⁹ Romanus Diogenes'in, Alp Arslan'la yaptığı bu büyük meydan savaşından sonra, Anadolu'nun kapıları Türkler'e açıldı.

"Daha önce yirmi beş yılda Orta Anadolu'yu zor geçen Türklerin bu savaştan sonra geçen iki yıl içinde Anadolu' da ayak basmadıkları yer kalmadı, denizlere kadar uzandılar. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun içinde kurulan Türk devletlerinin giriştikleri hareketler, Anadolu'nun fethinde ve Türkleşmesinde önemli bir aşamadır."⁴⁰

Bu devletlerin başlıcaları; savaşın yapıldığı bölgeden itibaren Doğudan Batıya doğru; Erzurum'da Saltuklular (1071-1201), Erzincan ve Divriği'de Mengücekler (1071-1174), İznik ve Konya'da Anadolu veya Türkiye Selçukluları (1073-1308), Diyarbakır bölgesinde kurulan Artukoğulları Devleti (1101-1231) ile Ahlat' ta kurulmuş olan Sökmenler Devleti (1100-1207)'dir.

³⁸ A. Sevim, aynı eser, s.91-92

³⁹ C. Cahen,, aynı eser, s. 47

⁴⁰ Mehmet Altay Köymen, "Selçuklular Ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", *SAD*, Sayı 1, Aralık 1986, s. 27-28

“Bu devletlerin kuruluşları itibariyle, vatan kurma hareketi ile, kurulan vatanın - başlıca Bizans aleyhine- genişletilmesi hareketi birlikte yürütülür.”⁴¹ Bu devletler kuruldukları bölge itibariyle Bizans ile karşı karşıya idiler. Dolayısıyla genişleme siyaseti takip edilirken doğal olarak Bizans aleyhine bir genişleme söz konusu olmuştur.

Malazgirt Zaferinden sonra Türklerin Orta ve Batı Anadolu’ya yayılmaları, Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da Ermenilere serbestlik sağlamış, Bizans hizmetinde bulunan Ermeni asıllı kumandan Vahram (Philaretos) İmparator Romanus Diogenes tarafından Maraş valiliğine tayin olunmuştu. Philaretos (Vahram) 1077’de altı aylık kuşatmadan sonra Urfa’yı zaptetmiş, bir yıl sonra ise Antakya’yı almıştır. Böylece Ermeniler’e bu sahalara yayılma imkanı doğmuştur.”⁴²

1073 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Bey Birecik’teki karargâhından Antakya yönünde akınlar yapmaktaydı. Bu akınlar esas olarak Ermenilere yönelmiş bulunuyordu. Malazgirt Savaşı’ndan sonra Ermeniler güneye, Güney Doğu Anadolu yörelerine inmişler ve fakat Selçuklu Beylerinin akınları üzerine Batı’ya doğru çekilerek Kilikya, Maraş, Tarsus, Antep ve Urfa yörelerine yerleşmişlerdi.⁴³

Anadolu’nun Türkleşmesi Süreci

Malazgirt Zaferi’ni takip eden beş-altı yıl gibi çok kısa bir zamanda Anadolu’nun büyük bir kısmı artık Türkler’in eline geçmiş bulunuyordu.⁴⁴ Bizans’ın buhranlar içinde çalkalanmakta olduğu sıralarda takriben 1074 yılından başlayarak, Artuk Bey; Kelkit ve Yeşilirmak havzalarını, Mengücek Bey; Divriği, Erzincan ve Şebinkarahisar taraflarını, Emir Ebu’l Kâsım Saltuk da Erzurum ve Çoruh yörelerini fethetmekte idiler. Karadeniz kıyıları ise, buradaki Türklerin, devletin kurulduğu bölge olması bakımından Marmara bölgesine göç etmeleri sebebiyle yeniden Bizans’ın eline geçti. Fırat Irmağı boylarında ise, bir takım küçük Ermeni Prenslikleri bulunuyordu. Bizanslılar, XI. yüzyılın başlarından itibaren (İmparator II. Basil’den başlayarak) mezhep ayrılıklarından başka, birçok kanlı isyanlara kalkışan Doğu Anadolu’daki Ermeni Prensliklerini ortadan

⁴¹ M. A. Köymen, adı geçen makale, s. 28

⁴² Nejat Göğünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, 1983, s. 46-47

⁴³ Halil Bertay, Ümit Hassan, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi Cilt:1 (Osmanlı Devleti’ne kadar Türkler)*, İstanbul 2000⁶,s. 182

⁴⁴ M. Halil Yinanç, “Anadolu’nun Türkler Tarafından Fethi”, *DGBİT, Anadolu Türk Devletleri*, Konya 1994, s. 117

kaldırdıktan sonra halkını da Orta Anadolu ve Çukurova bölgelerine sürdüler. Böylece siyasi birlik ve yönetimden yoksun bir durumda yaşayan Ermeniler, bir millet halinden Anadolu'ya gelip yurt tutan ve kendilerinin dini inanç ve etkinliklerine herhangi bir müdahalede bulunmayan Selçuklu Türklerini bir kurtarıcı olarak karşılamaktaydılar.

Türk komutanlar, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'daki Bizans şehirlerini ele geçirmeye ve ele geçirdikleri yerlere boylarıyla yerleşmeye başladılar. Buralara yerleşen Türkler Anadolu'nun Türkleşmesinde etkili olarak ilk Türk Devletleri'ni kurmuşlardır. (Danişmentliler, Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular, Ahlatşahlar (Sökmenliler), Dilmaçoğulları, İnalğulları, İnançoğulları, Çaka Bey Devleti...) Bu devletleri kuran Türk beyleri, Anadolu'daki Hıristiyan halkın batıdaki adalara, Bizans ve Balkanlar'a göç etmelerinde etkili olmuş, Horasan, Harezm ve Maverâünnehir bölgelerindeki Türklerin Anadolu'ya gelmelerine zemin hazırlamışlardır. Böylece Anadolu'daki Türk nüfusunun artmasını ve bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır.

Özellikle Malazgirt Savaşından sonra genişleyen Türk istila ve fetihleri karşısında, Anadolu'daki Bizans hakimiyetinin süratle çökmesinden istifade eden Ermeni asıllı Bizans generali *Flaretos Brachamios*, Bizans'a tâbi olmayarak, önce Maraş'a, daha sonra da Malatya, Harput, Palu, Elbistan, Tarsus ve Urfa'ya hakim oldu, böylece o, sınırları Çukurova'dan Güney Doğu Anadolu bölgesine kadar uzanan bir Ermeni Prenslığı kurdu. Bununla birlikte Flaretos, bir taraftan Bizans'a tâbi görünmekte, öte yandan da Büyük Selçuklu Devleti'ne yıllık vergi ödemek ve dolayısıyla tâbiyet arz etmek suretiyle, Prenslığının devamını sağlamakta idi. Böylece bu Ermeni Prenslığı, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğer Türk ülkeleriyle olan ilişkilerini keser bir durum yaratmakta idi.”⁴⁵

Süleyman Şah, Bizans'ın mahallî ve merkezî tekfurlukları arasındaki çekişmelerden faydalanarak, bölgede hakimiyetini güçlendirdi. İznik'te yeni bir Türk devletinin kurulması, Anadolu'ya gelen Türkmenlerin birleşmesini temin edip, doğudaki Müslüman Türklerin büyük topluluklar halinde bölgeye gelmelerine sebep oldu. Bölgede Türk nüfusunun artarak devletin güçlenmesiyle; Bizans'ın kötü idaresi, bitmek bilmeyen iç savaşlar ve isyanlar sebebiyle perişan olan yerli halk da, Süleyman Şah'ın idaresinde huzur ve sükûna kavuştu. Bu sayede Anadolu Selçuklu Devleti sağlam bir

⁴⁵ A. Sevim, aynı eser, s. 101-102

temele oturdu. Hürriyet ve adalete kavuşan yerli halk, kısa zamanda seve seve Müslüman oldu. Çeşitli gayelerle bölgeye gelen Türkmenleri emrinde birleştiren Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Anadolu'da birlik ve hakimiyetini güçlendirmek, Fırat boylarında ve Kilikya taraflarında toplanmaya çalışan Ermeni gruplarına mani olmak için harekete geçti. 1082 yılında Çukurova'ya giden Süleyman Şah, Adana, Tarsus ve Misis dahil tüm bölgeyi zaptetti.

“Anadolu'nun nasıl Türk vatanı olduğu konusunda üç görüş vardır:

Birinci görüşe göre; bugünkü Türkler, Etiler'in torunlarıdır. Etiler'in Türk soyundan oldukları yolundaki Atatürk'ün tezi, modern tarih ve arkeologlar tarafından kabul edilmediğinden, bu görüşe göre, bugünkü Türkler, Etiler'den dönmedir.

İkinci görüşe göre; Anadolu, yerli Rum halkının Türkleşmesi ve İslamlaşması neticesinde, Türk vatanı haline gelmiştir.

Üçüncü görüşe göre; Anadolu dışarıdan göçlerle dalga dalga gelen Oğuzlar sayesinde Türk vatanı olmuştur.”⁴⁶

Benim kanaatimce ikici ve üçüncü görüşün olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten Anadolu'ya gelen göçlerle Anadolu'nun bir Türk yurdu haline geldiğini, burada yerleşen Türkler'in devletler kurduğunu biliyoruz. Bunun yanı sıra elbetteki, Türkler gelmeden önce Anadolu'da yaşayan bir nüfus vardı. Bu yerli halkın içersinde de İslamiyeti benimseyip, Türkleşenler olmuş, Anadolu'ya gelen Türk nüfusu ile de bu durum pekişmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu

Daha İran'da Selçuklu Devleti kurulmadan Anadolu'ya 1015 yılında başlayan ve 1040 yılına kadar devam eden Türk akınları bir keşif hareketinden ibaret gibi gözükse de buranın yerleşime uygun bir yer olup olmadığı da anlaşılacak istenmiştir. Türkler kendilerine rahatça yaşayabilecekleri bir yurt, tarım ve hayvancılık için elverişli topraklar ve baskının olmadığı bir ortam arıyorlardı. Malazgirt Zaferi'ne kadar süren otuz yıllık süreçte yapılan gazâ ve savaşlar, Anadolu'da Bizans mukavemetini kırmak ve burada yeni bir vatan kurmak bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

⁴⁶ M. A. Köymen, adı geçen makale, s. 25

Anadolu Selçuklu Devleti, 1071 Malazgirt Zaferi'ni takip eden bir kaç yıl içinde büyük bir Türk nüfusunun Anadolu'ya yerleşmesiyle kurulmuştur. 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında, Anadolu kapılarını Türklere açan Sultan Muhammed Alp Arslan, bu savaşa katılan kumandan ve Türkmen reislerine Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma görevini verdi. Alp Arslan'ın emri üzerine, Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılan Selçuklu beyleri fetihlere başlamışlardır. Bizans ordusu, Malazgirt'te büyük ölçüde yok edildiği için Türkmen Beylerinin karşısında ciddi bir engel kalmamıştı. Süleyman Şah, babası Kutalmış'ın Alp Arslan ile yaptığı taht mücadelesini kaybetmesi üzerine Anadolu'ya geldi. Bu sırada Doğu Anadolu'da ve İç Anadolu'da ilk Türk Devletleri kurulmuştu. Süleyman Şah ve kardeşi Mansur, bir süre Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da fetihlerde bulunurken Anadolu'nun fethiyle görevlendirilen ve çok büyük hizmetlerde bulunan Selçuklu komutanlarından Artuk Bey ise Marmara kıyılarına ulaşmıştı. Artuk Bey Anadolu'dan ayrılınca Süleyman Şah, daha önce Selçuklu komutanlarının akınlarda bulunduğu Bizans toprakları üzerine yönelmiş ve Bizans'ın da içinde bulunduğu karışıklıklardan faydalanarak fetih hareketlerine başlamıştır.

Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun torunu olan Süleyman Şah, kısa zamanda güçlü bir ordu meydana getirerek Konya ve çevresini Bizans'tan alırken kardeşi Mansur da Afyon, Kütahya gibi Batı Anadolu şehirlerini ele geçirmiştir. Süleyman Şah Batı Anadolu'daki ilerleyişini sürdürdükten sonra kuzeye yönelmiştir. 1075 senesinde İznik'i alarak başkent yapmıştır. Böylece İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçukluları Devleti kurulmuştur.

Ancak, Süleyman Şah ve kardeşi Mansur Anadolu'nun hakimiyeti konusunda anlaşmazlığa düşünce bu durumun zarar verici etkilerini ortadan kaldırmak ve bu anlaşmazlığı çözmek amacı ile Porsuk Bey, Sultan Melikşah tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. Ancak Porsuk Bey hile ile Mansur'u öldürmüştür. Bunun üzerine Sultan Melikşah; Şah'a menşur (şeref belgesi) göndererek onun Anadolu hükümdarlığını onaylamış oldu ve böylece 1077 senesinde Anadolu Selçukluları Devleti resmi olarak kurulmuş oldu. Ayrıca Abbasi halifesi de onun hükümdarlığını kabul etmiş ve onaylamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlıların son Anadolu Selçuklu sultanını tahttan indirdikleri 1318'e kadar varlığını sürdürmüştür.

I. BÖLÜM

SULTAN III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN TAHTA ÇIKMASI

Çocukluk Dönemi

Moğollar'ın hizmetinde bulunan Selçuklu veziri Muineddin Süleyman Pervane'nin, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile araları açılınca onu 1266 yılında, Aksaray'da Moğollar'a boğdurtmasının⁴⁷ ardından oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev; Pervane Muînüddin, devlet büyükleri ve emirlerden oluşan kalabalık bir alayla Konya'ya geldi. Henüz küçük yaşta olan Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubâd b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Mesud b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış b. İsrail b. Selçuk'u annesinin yanından ayırarak 1266 yılında Selçuklu tahtına, 664 (1265/1266) oturtular.

Sultanın tahta çıkış yaşı tam olarak bilinmemekle birlikte bazı kaynaklar Sultan tahta çıktığında henüz iki buçuk yaşında olduğunu ifade ederken, diğer bir rivayet ise 6 yaşında bir çocuk olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸

Memleketin her köşesine sultanın cülus müjdelerini bildiren ferman ve menşurlar gönderilmiş, halk henüz yeni ölmüş olan sultanın yasını tutarken, diğer yandan yerine geçen oğlunun saltanatını kutlamıştır.

Pervane Muînüddin Süleyman, yeni sultana yüksek bir terbiye verdi. Yenbuğlu Kadı Nureddin gibi değerli bir âlimi ona hoca tayin ederek, Kadı Nureddin ile Üstadüddar Eminüddin İsfahani'yi onun eğitimiyle görevlendirmiş, yanına iyi ahlaklı ve tecrübeli nedimler vermiştir. Kadı Nureddin mümkün olan bilgileri derhal ona öğretmeğe başlamıştır.

“Sultan Sahip Fahreddin Ali ile Pervane Muineddin'in nezaret ve terbiyesi altında büyümeye başladı. Bir zamanlar ağaç kalıplarla ferman ve menşurlara imza atardı. Yavruluk çağlarından çocukluk devresine ayak bastığı ve eşyayı anlamaya,

⁴⁷ O. Turan, *Türk Ansiklopedisi*, III. Gıyaseddin Keyhüsrev maddesi, 22. cilt, Ankara 1975, s. 4

⁴⁸ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, (yayınlayan Ali Öngül), İzmir 2000, s. 113-114

isimleri ezberlemeye başladığı zaman muallim tuttular, okuyup yazmakla meşgul oldu.”⁴⁹

O dönemde Üstadüddar ve memleket evkafı mütevellisi olan İsfahan'lı Emirdad gibi bir zatı sultanın musahipliğine getirdi. Genç padişah sultanlık töresi gereğince hayırlı işlere, namaz ve oruç gibi ibadetlere alıştırtılarak yetiştirilmiş, halka karşı daima iyi davranması konusunda bilgilendirilmiştir. Gıyaseddin Keyhüsrev bu bilgileri öğrenip de kendini anlamağa başladıktan sonra kendisine öğretilenleri yerine getirmeye çalışmış ve hiçbir vakit namazını geri bırakmamıştır. Bu şekilde verilen terbiye ile erginlik çağına varmış ve iyi bir süvari olmuştur.⁵⁰

III. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Devlet Makamları

“Devlet mansupları yine eski büyükler üzerinde karar kıldı. Vezirlik Fahreddin Ali de Pervanelik ünvanıyla beraber emirlik Muînüddin Süleyman da, saltanat naipliği vazifesi Emînüddin Mikâil de, Müstevfilik Hasan oğlu Mecdüddin Muhammed de Müşriflik Emîrülhac oğlu Celâlüddin Mahmud da, Beylerbeylik Hatiroğlu Şerefeddin Mes'ûd da bırakılmak suretiyle hiç bir değişiklik yapılmadı.”⁵¹

Tacüddin Mûtez, bütün devlet büyükleri ve emirleriyle birlikte hareket ediyor, işlerin yolunda yürüyüp, memleket ihtiyaçlarının temine gayret ediyorlardı. Vilâyetlere güvenilir ve tecrübeli naipler, serleşkerler tayin ederek her bucakta adalet ve güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun bir neticesi olarak işler yolunda gitmeye başlamış ve memleketin geneli halinden memnun bir durumda idi.

O sıralarda Şeyhülislâm; Sadrüddin Muhammed (Şeyh Sadrüddin Konevî) idi. Bütün bilgilerde, özellikle de Hadis ilminde oldukça bilgiliydi. Babası Mecdüddin İshak meşhur Endülüslü (Tâî) oymağından büyük şeyh Muhyiddin

⁴⁹ İbn Bibi, *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*, (İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesi'nden Türkçeye Çeviren M. Nuri Gençosman, Notlar İlave eden: F. N. Uzluk), Ankara 1941, s. 273-274

⁵⁰ Aksarâyi, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeret-ül-Ahbâr ve Müsâyeret-ül Ahyâr*, Türkçeye Çeviren M. Nuri Gençosman, Önsöz ve Notlar Yazan F. N. Uzluk, Ankara 1943, s.172

⁵¹ Aksarâyi, aynı eser, s.173

Muhammedül'arabî'nin dostlarından olduğu için çocukluk çağlarında bu değerli âlimin terbiyesi altında yetişmiştir. İşte bu sebeple çok iyi yetişmiş bir kimse idi.

Memleket kadıları ise; Konya'da Rumiye'li Siracüddin Mahmud, Aksaray'da Tebriz'li Emimiddin, Kayseri'de - meşhur kadı Burhanüddin'in dedesinin dedesi - Celâlüddin, Sivas'ta İzzüddin, Tokat'ta Kazvin'li Sadüddin, Niksar'da Kazvin'li Bedrüddin, Karahisar'da Hoy'lu Tacüddin bulunuyor, kadı askerlik mesnedini Hüsamüddin işgal ediyordu- Bu zatların hepsi de içtihat sahibi bilginlerdi.⁵²

Yine o çağlarda büyük tarikat şeyhlerinden Fergana'lı Said, Irak'lı Fahreddin, Hamid; Şeyhülislâm Sadrüddin'in etrafında toplanmışlardı. Ayrıca Belh'li Mevlâna Celâlüddin Muhammed de önemli şahsiyetler arasındaydı.

İnşad ve edebiyat alanında da Zeynülâbidin, Hüsamüddin, Kemalüddin, Hamidüddin, müneccim Esirüddin gibi tanınmış simalar önemlidir, yüksek ve olgun eserler vermişlerdir.

Bu çağ, uzun yıllar devam etmiş, büyük âlimlerin, memleket büyüklerinin gayret ve himmetleri sayesinde şehirler bayındır hale gelmiş, halk, zenginleşerek refah seviyesi yükselmiş, her taraf adalet ve güvenliğe kavuşmuş, mesûd bir şekilde yaşamışlardır. Ancak bu huzur ve sükun ortamı çok geçmeden bozulmuştur.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıktıktan sonra bütün emirler ve devlet erkanı ona itaat edeceklerine dair yemin ettiler. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde; babasının veziri olan Sahib Fahreddin Ali yine vezir olarak kalmıştır. Ancak bütün yetkiler, Muineddin Süleyman Pervane'nin elindeydi. Muineddin Süleyman Pervane Emir'lik görevine devam ediyordu ve birçok makama kendi adamlarını yerleştirmişti. Bu padişahın devrinde Muineddin Pervane, gücünü iyice artırdı. Devletin kilit noktalarına akrabalarını getirdi. Yabancı sayılabilecek sadece vezir Fahreddin Ali (Sahib Ata) kalmıştı. Pervane ve Sahib ittifak ve uzlaşma içinde olacaklarına dâir sözleştiler. Bu durum belli bir süre devam etti. Daha sonra açıklanacağı üzere bu durum anlaşmazlık neticesinde bozulmuş ve devlet içersinde huzursuzluklar yaşanmaya başlamıştır.

⁵² Aksarâyi, aynı eser, s. 174

Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Şahsiyeti

Çocuk yaşta Selçuklu tahtına çıkan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatu Hatiroğlu ile Karamanoğulları'nın çıkardığı isyanlar, Memlûk sultanı Baybars'ın ve Abaka Han'ın Anadolu'yu istilâsı gibi önemli olaylarla geçti. Ayrıca Siyavuş'un çıkardığı karışıklıklar da bu devrin dikkati çeken olaylarından biridir.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, hiçbir zaman devlet yönetimini tam olarak eline alamamış, daima Emir Muinüddin Pervane ve vezir Sahip Ata'nın birlikte yönettiği bir ülkenin sultanı olarak kalmış Moğollar'ın nezareti ve Emir Pervane'nin gölgesinde görevini sürdürmüştür.

Böylece sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev karışıklıklar içerisindeki bir ülkede genç yaşta hayatını kaybetmiştir. Onun sıkıntılar içinde geçen hükümdarlık döneminde büyük mimarî eserler inşa edilmiştir. Bunlar arasında Sivas'taki Gökmedrese, Çifte Minareli Medrese(Sahibiye) ve Burûciye Medreseleri sayılabilir.

Pervane'nin faaliyetleri, Karamanoğulları'nın isyanı, Cimri Olayı, Moğollar'a karşı Hatiroğulları'nın isyanı, Baybars'ın Anadolu Seferi, Abaka'nın intikamı gibi oldukça karmaşık geçen bu dönem sonrasında Anadolu'da Moğol tahakkümü iyice artmıştır.

“Anadolu'da XIII.yy sonlarına doğru, gittikçe zayıflayan Moğol zorbalığı karşısında Türk beyleri ve halkının yer yer direnmeleri görülmüş ve bundan, çökmekte olan Selçuklu Devleti'nin yıkıntıları üzerinde yavaş yavaş Anadolu Beylikleri (Pervane oğulları, Sahip Ata oğulları, Karesi oğulları, Germiyan oğulları, Saruhan oğulları, Aydın oğulları, Mentеше oğulları, Hamid oğulları, Eşref oğulları, İnanç oğulları, Candar oğulları, Karaman oğulları) teşekkül etmiştir.”⁵³

⁵³ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 70

II. BÖLÜM

SULTAN III. GİYASEDDİN KEYHÜSREV'İN SALTANAT DÖNEMİ

Muineddin Süleyman Pervane İle Fahreddin Arasında Geçimsizlik Ve Vezir Fahreddin Ali'nin Azli

Daha önce sultan Kılıç Arslan devrinde olduğu gibi, Muineddin Süleyman Pervane, devletin yüksek yönetim makamlarına kendi yakınlarını atadığı için, bu devirde de eski yetki ve kudretini korumakta idi.⁵⁴

“Devrin bütün devlet adamları artık Süleyman Pervane'nin yakınları veya yetiştirmeleri idi. Bunlar arasında yalnız vezir Fahreddin Ali b. Hüseyin eski bir devlet adamıydı. Konyalı eski bir aileye mensup olan Fahreddin Ali, bu durumu ile yabancı kalıyor ve Muineddin Süleyman Pervane'nin adamları ilk fırsatta onu da düşürmek istiyorlardı. Nitekim Kırım sahillerinde Suğdak'ta gurbette yaşayan eski sultan İzzeddin Keykavus'un Fahreddin Ali'ye bir mektup göndermesi Pervane'ye vezirin aleyhinde yeni bir tertibe vesile oldu.”⁵⁵

Memlekette yıllardan beri sürüp gelmekte olan adalet ve emniyet devri 670 = 1271 yılı içinde sona erdi. Bu yıl içinde saltanat naibi, Müstevfi ve Müşrifülmülk ile beylerbeyi ve başkaca Pervane Muînüddin ile akrabalığı ve dostluğu olanlar veya onun terbiyesi altında yetişmiş olmalarından dolayı taraftarlığını güdenler kendi aralarında sahip Fahreddin Ali'yi fitneci görmeğe, onun azlini araştırmağa başladılar.

İzzeddin Keykavus 1271 yılında Kırım'ın Suğdak şehrinden gönderdiği mektubunda eski vezirine vatanından uzakta olmanın verdiği rahatsızlıktan, gurbetin zorluklarından, malî sıkıntısından ve vatan hasretinden şikâyet edip dert yanıyordu. Fahreddin Ali aldığı bu mektubu Pervane'ye göstererek durumdan onu da haber etmek istemiştir. Pervane ise, eski velinimetine gereken yardımın yapılması gerektiğini belirterek, eğer kendisinden böyle bir yardım istenecek olsaydı aynı şekilde yardım edeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Fahreddin Ali eski sultana yardım etmesinde hiçbir sakınca olmadığını

⁵⁴Erdoğan Merçil- Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 481

⁵⁵ A.Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Manisa 2007, s. 235

düşünerek ona bir miktar altın ve hediyeler göndermiştir. Fakat Muîneddin Süleyman, bu olayı Fahreddin Ali'yi tasfiye için, onun aleyhinde tertiplere girişmek için fırsat olarak değerlendirmiş ve harekete geçmiştir. Önce kuvvetinden ve askerlerinden çekindiği için büyük oğlu Tâceddin Hüseyin'i davet ettiği bir ziyafette tutuklattırmıştır.

Vezir Fahreddin Ali'yi eski sultan İzzeddin Keykavus ile işbirliği yapmakla suçlayarak onu da Emîr-i dâd Eminüddin'in evinde tutuklattı. Vezir, Muineddin Pervane'ye "İzzeddin Keykâvus bütün ülkenin hükümdarı ve ikimizin de efendisiydi. Bana bir mektup yazarak durumunu bildirdi. Ben de seni haberdar ederek ona bir miktar yardımda bulundum. Bütün suçum bundan ibarettir" dediyse de meseleyi anlatmasına rağmen hapsedilmekten kurtulamadı, Muineddin, tarafından Osmancık Kalesi⁵⁶'nde hapsedildi.

"Sonra da ona çirkin iftiralar isnat ederek durumu Moğol emirlerine bildirdi. Moğol emirleri (noyanları), Samagar, Acay ve Yargucular Abaka Han'a sormadan vezirin hayatına dokunmaktan çekindiler. Muîneddin, durumu Han'a arzetti. Ancak küçük oğlu Nusreteddin Hasan, bu oyunlardan yakasını kurtararak Abaka Han'ın yanına gitti. O, Han nezdinde kazandığı itibar sayesinde kendini kurtardığı gibi getirdiği bir yarlıg ile babasını da hapisten çıkarttı. Han, Sahib'i yanına çağırdı. Sahib, İlhanlık dergâhına götürüldü, huzura giderek hakkında söylenenlerin asılsız olduğunu isbat etti. Az, bir azardan sonra serbest bırakılıp 671 (1272/1273) yılında Konya'ya döndü. Bir zaman halktan ayrı yaşadı."⁵⁷ Konya'da devlet işlerine karışmamak şartıyla oturmasına ferman çıktı.

⁵⁶ Osmancık Kalesi'nin eski adı Eflanos Kalesi'dir. Eflanos, Aflan, Kaplan anlamındadır. Osmancık Tabii Kalesi ilk defa Aflan adında Turani bir Türk tarafından içersi şehir olarak inşa ettirilmiş bir Türk eseridir. Bizans İmparatorluğu zamanında bu kalaya Eflanos Kalesi denilmiştir. Kale şehrin merkezinde yerden yüksekliği 70 metre civarında inşa edilmiştir. Çorum'un 468/1075 yılı Haziran ve Temmuz aylarında altı gün altı gece süren savaşlarda fethinden sonra Osmancık Kalesi yaklaşık 468 / 1075 Ağustos - Eylül aylarında Danişmentli Hükümdar Melik Danişmend Ahmed Gazi'nin emriyle komutanlarından Ebü'l-Meali Osman b. Ebiye 5000 kişilik bir kuvvetle Çankırı Fatihî Karatekin ile birlikte Osmancık Kalesini ele geçirmişlerdir. <http://tr.wikipedia.org> 21.04.2009 sa:23.09

⁵⁷ Geniş bilgi için bk. İbn Bibi, s. 652-658; Aksarayî. s. 92-95. Krş. O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1984, s. 532-534; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*,s.156, *Müneccimbaşı II*, s. 114

Her şeyden el çekmiş bir halde Konya'daki evinde oturmakta olan eski vezir 672 (1273) yılında tekrar harekete geçti. Fahreddin'in memlekette bırakmış olduğu bazı hayrat ve vakıflar hakkında dedikodular oluyordu, o ise bunlara karşı sabır ve tahammül gösteriyordu. Azli dolayısıyla uğradığı perişan durumdan sıyrılmaya çabalıyordu. Her ne kadar vezirlik ve emirlik mührünü elden kaçırmış olsa da tekrar vezir olmak makamına geri dönmek istiyordu ve bunun için fırsat kolluyordu. Muînüddin Pervane'nin bazı sınır işlerini düzeltmek üzere Konya'dan Elbistan taraflarına gitmesi beklenen bu fırsatı hazırladı. Fahreddin Ali, hemen Ordu tarafına yollandı. Bir ay sonra Cihan padişahı Abaka Han'ın katına giderek kulluk vazifesini yerine getirmekle şeref buldu. O sıralarda elinde kalan bütün para ve mücevheratını dağıtmıştı. Fakat İlhanın teveccühünü yeniden kazanmaya muvaffak oldu. Vezirlik yarlığını yenileyerek Konya'ya döndü. Eski makamına yerleşti.”⁵⁸

Fahreddin Ali'nin İkinci Vezirliği

Fahreddin Ali, ikinci defa vezirlik makamına geçince, Pervane ile yeniden anlaşma ve iyi geçinmek yolunu seçmiştir. Devlet idaresi konusunda aralarında tekrar dirlik ve düzen başlamış, ahenk içersinde çalışmaya başlamışlardır. Emînüddin Mikâil Konya'da saltanat naipliği yapıyordu. O sıralarda müstevfi Celâlüddin Mahmud maliye işlerinin düzeniyle ilgilenmekteydi. Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefeddin Mes'ûd sayısız askeriyle memleket bayrağını yüceltmış, yurdu, asi ve bozguncu Türklerden temizlemiştir. Ordu merkezi Niğde idi. Şerefeddin'in kardeşi Zıyaiddin de Pervanenin naibi ve müşaviri idi.

Kısacası devlet büyüklerinin hepsi de kendilerine düşen işlerde bilgi ve tecrübe sahibi idiler. Tüm işler belli bir düzen dahilinde yapılır, hiç kimsenin haklı dileği geri çevrilmezdi. Bu dönemde yerli yabancı her sınıf halk, huzur ve rahat bulmuştur. özellikle şeyhlere, bilginlere karşı çok hürmet ve riayet gösterildi. Her arzuları yerine getirildi, her istekleri yapılırdı. Bu dürüst ve adaletli idare sayesinde müslümanların canları, malları, namusları, korunmakta, vilâyetlerde yerli ve yabancı her sınıf halk

⁵⁸ Aksarâyi, aynı eser, s.176-177

adalet ve refah görmekte idi. Hudut serleşkerleri sınırların muhafazasını da en iyi şekilde yapmağa çalışıyorlardı.⁵⁹

Devlet büyüklerinin düzgün idareleri sayesinde memleket işleri yoluna girmiş, bütün halk, rahata, güvene kavuşmuştur. Devlet büyükleri, aynı zamanda Tacüddin Mûtez'in koruması altında idi. Bu vezirin tasarrufu altındaki yerler ahaliyi servete, zenginliğe kavuşarak, rahat ve huzura ermişlerdir.

Bu arada Sahip Fahreddin'in vezirlikten azledilerek hapsedilmesinden sonra vezirlik makamına getirilen Mecmeddin Ebu'l-Mehâmid Muhammed el-Erzincanî melikü'l-ümerâ da devletin atabeği yapılarak, Sahib'in oğullarına da Karahisar, Denizli (Ladik) ve Honaz sübaşılıkları (ıkta olarak) verilmiştir. Evladları ve daha sonra torunları Karahisar'da hüküm sürmüş ve Sahib Ataoğulları daha sonra Germiyanogullarına tabi bir beylik olarak burada yaşamıştır. Bu olay üzerine, Muineddin Pervane'nin Moğollar nezdindeki itibarı da ilk olarak sarsılmaya başlamıştır.

“Bununla beraber vezir Fahreddin Ali ve oğullarının Abaka Han'a her yıl 2.000 bâliş⁶⁰ para göndermesi ve Anadolu'dan Moğollara gönderilen vergi ve malları taşımak için de 700 at tahsis etmesi de kararlaştırıldı. Fahreddin Ali, İlhanlılar nezdinde itibarını ve vezirlik makamını yeniden kazanınca Süleyman Pervane ile barışıp tekrar devleti birlikte idare etmeğe başladılar.”⁶¹

Fahreddin Ali, Selçuklu sultanlarına ve devlete uzun yıllar vezirliği ile hizmet etmiş, yaptırdığı müesseseleri ile de bütün Anadolu'da, hatta İslâm dünyasında önemli bir yere sahip idi. Başta Konya, Kayseri ve Sivas olmak üzere yaptırdığı ve vakfettiği cami, medrese, Kervansaray, zaviye ve hamam gibi hayratı her tarafa yayılmıştır.

“Emir-i dad, saltanat naibi ve vezir olan Sahip Ata, 40 yılı aşkın bir süre devlete hizmet etmiş, büyük hayır müesseseleri ve abideleri yaptırmıştır. Ayrıca

⁵⁹ Aksarâyi, aynı eser, s.179

⁶⁰ Bâliş, Farsça yastık anlamında olup yastık şeklinde olan altın ve gümüş külçelere verilen bir isimdir. O sıralarda bir gümüş bâliş 75 altın dinar kıymetinde idi.(baliş için bk. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 2001,18. baskı, s.70)

⁶¹ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II, (Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, s. 236

devlet (divan) işlerini idarede de oldukça dikkatli ve kuvvetli idi. Sahip Ata, Moğollar'ın kudreti karşısında onlarla iyi geçinme yolunu tercih etmiş, ancak şahsiyetini daima korumuştur.”⁶²

“Fahreddin Ali yaptığı hayırlı işler nedeniyle, bu hayır tesisleri ve ihsanları dolayısıyla Anadolu halkı arasında "Sahib Ata" adını almış ve bu da kendisine duyulan yüksek bir saygının ifadesi olmuştur. Kendisinden sonra çocukları ve torunlarının yönetimi burada devam etmiştir. Sahib Ata oğulları, daha sonra Germiyanlılara tâbi bir beylik olarak burada hüküm sürmüştür.”⁶³

“Kendi iktâı olduğundan bu şehir (Afyonkarahisar) yakın zamana kadar ona nisbetle Karahisar-ı Sahib veya Karahisar-ı Devle adını korumuştur.”⁶⁴

Baycar Bahadır'ın Ayaklanması

Pervane Muînüddin ile Sahip Fahreddin İlhanlılar padişahına nişanlı bulunan sultan Rüknüddin'in kızını Ordu tarafına götürmek vazifesiyle Konya'dan ayrılacaklardı. Konya'dan ayrılırken memlekette bir isyan hareketinin başlamasından endişelendikleri için yolculuğu biraz geciktirmek istemişlerdir. Henüz memleketten ayrılmamışlardı ki Diyarbakır çevresini idaresi altında bulunduran Kürt beylerinden Baycar Bahadır baş kaldırdığını öğrenmişlerdir.

“Bu hadise üzerine daha bir müddet bekledikten sonra nihayet Pervane, yarlığ hükümünü yerine getirmek için, Ordu'ya gitmek kararını verdi. Atabek Sahip Mecdüddin ile Müstevfi Celâlüddin ve Beylerbeyi Şerefeddin'e karşı beslediği itimat dolayısıyla sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'i onlara teslim etti. Memleket işleri hakkında kendilerine uzun bir talimat vererek sahip Fahreddin ile birlikte yola çıktı. Devlet büyükleri sultanla beraber Kayseri'ye gelmişlerdi. Gıyaseddin'i orada saltanat tahtına oturtular. Kendileri de işleriyle meşgul olmağa başladılar.”⁶⁵

⁶² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, ss. 591-602

⁶³ A.Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 236

⁶⁴ İbn Bîbî, II, s.240; Aksarayî, s. 114-116; *Baybars Tarihi*, s. 57; *Anonim Selçuknâme*, s. 55-56, trc. 36; *Müneccimbaşı, II*, s.114; O. Turan, *Türkiye*, s. 534-535; N. Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara, 1970,s. 127-136; E. Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, VI, 523, A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 236-237

⁶⁵ Aksarâyî, aynı eser, s.181

Hatiroğlu Emir Şerefeddin'in İsyanı (1276-1277)

Selçuklu hanedanı ile akrabalık kurarak Anadolu'da Moğol hâkimiyetini daha çok kuvvetlendireceğini düşünen Abaka Han, IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun ile oğlu Argun'un evlendirilmesini emretmiş ve bunun gerçekleştirilmesi için Süleyman Pervane, Eminateddin Mikâil, vezir Fahreddin Ali, Selçuk Hatun ile birlikte Tebriz'e giderek gelini saraya teslim etmişlerdir (Mayıs 1276).⁶⁶

675 (1276/1277) yılında Abaka Han'ın oğlu Argun; Sultan Gıyaseddin'in kız kardeşi, şehid Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı olan Selçuk (Selçukî) Hatun ile evlendi.

Emirler gelini alıp Anadolu'dan ayrıldıklarında Kılıç Arslan'ın öldürülmesindeki fitnenin sebebi olan Anadolu Beylerbeyi Emir Şerefeddin b. Hatir, Moğollara karşı Kayseri'de Pınarbaşı'nda isyana başlamış ve Baybars'a derhal Türkiye'ye gelmesini bildiren haberler göndermiştir. Bu arada Anadolu'da büyük bir fitne çıkararak, emirlerin bir kaçını öldürmüştür.

Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsâmeret-ül Ahyâr adlı Farsça Tarihinin tercümesi'nde Hatiroğulları'nın isyana başlaması şu şekilde ifade edilmiştir:

“Hatiroğulları, memleketi boş bulunca ansızın muhalefet mevkiine geçmiş, isyan yoluna sapsmışlardır. İnsan şeytanlarından olan bu asker sahibi beyler de kendi cinslerinden olan birçok kimseleri isyan ateşine atmak için kışkırttılar. Tanrı yolunda savaşacakları yerde hiç bir sebep yok iken Şam askerinin yardımına güvenerek Moğol ordusuna karşı harp etmek için ayaklandılar.”

“Hatiroğlu Ziyâeddin ile Torumtay'ın oğlu Sinâneddin (Uc kumandanı Arslandoğmuş oğlu Sinâneddin) Şam hükümdarı Meliküzzahir Baybars'ı Anadolu'ya davet etmek üzere yola çıktılar. Nitekim Hatiroğlu Şerefeddin, Baybars'a Süleyman Pervane ve Moğol noyanlarının Abaka'nın yanına gittikleri

⁶⁶ Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, ss. 184-186

için bu güzel fırsatta Kayseri'ye varıp meseleyi diğer Selçuklu beylerine bildireceğini ve orada bulunan Sultan Gıyaseddin'i de alıp huzuruna yetiyeceklerini bildiriyordu. Bu münasebetle Elbistan'a gelen Memlûk emîri Bedreddin Begtut, Emir Şerefeddin'e ve diğer Anadolu beylerine mektuplar getirerek ittifakı hazırlıyor; Sultan Baybars'ın geleceği haberini de bir ulak bildiriyordu. Bu haberlerden memnun kalan Hatiroğlu, Uc beylerine ve hususiyile Karaman oğlu Mehmed Bey'e elçi gönderip onları da askerleri ile Niğde'ye davet etti ve onların muvafakatini aldı.”⁶⁷

Bu arada Hatiroğlu Şerefeddin Karaman ve uc Türkleri'nden asker toplamaya başladı. Şerefeddin'in yanında bu Türkler'den bir kalabalık toplandı. Bunlar şehirleri yağmalamaya ve Moğollar'ı nerede bulurlarsa öldürmeğe başladılar.

Sultan Baybars, Hıms'da kabul ettiği son elçilere: Acele edildiğini, askerlerinin çoğu Mısır'da olduğu için şimdi Anadolu'ya gelmesinin mümkün olmadığını ve bu durumu da Muîneddin Pervane'ye bildirdiğini ifade etmiştir. Pervane'nin oğlu Mühezzibüddin Tokat'a gitmekle doğru bir hareket yapmıştır. Çünkü o babası ile aramızda verilen karardan haberdar" diyordu. Bu durumda Sultan Baybars'a gönderilen Hatiroğlu Ziyâeddin ona şimdi Anadolu'ya gelmezse kardeşi ve onunla sözleşen beylerin hayatlarının tehlikede olduğunu, bu nedenle hiç olmazsa belli miktarda asker gönderip Sultan Gıyaseddin ve kardeşinin kurtarılmasını bildiriyordu. Sultan Baybars, şimdi bizzat sefere çıkamayacağını söyledi. Fakat Seyfeddin Balaban kumandasında bir askerî kuvvet göndermiştir.⁶⁸

“Bunun üzerine Baybars, keşif amacıyla, emîr Bedreddin Bektut kumandasında altı bin kişilik bir kuvveti Elbistan'a gönderdi. Hatiroğlu ve yandaşları buna son derecede sevindiler. İşte bu sıralarda Muineddin Süleyman Pervane, Sahip Fahreddin Ali, Emineddin Mikâil, Tacüddin Mûtez ve Moğol Noyanları Mengü, Timur, Toku ve Tudavun, 30 bin kişilik bir Moğol ordusuyla dönmüşlerdi (Eylül 1276).”⁶⁹ Muineddin ve yanındakiler, Anadolu'ya

⁶⁷ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s.238-239

⁶⁸ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, , s. 239

⁶⁹ Erdoğan Merçil- Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 482-483

dönünce Şerefeddin'in isyan ettiğini haber aldılar. Bunun üzerine fitneyi defetmek için Anadolu'da bulunan Moğol emirlerinden asker istediler. Emirler, derhal Moğollardan büyük bir ordu gönderdiler.

Hatiroğlu; Baybars'tan gelecek yardımı beklemeden kendi askeriyle Kayseri'de bulunan sultanın üzerine yürüdü. Henüz küçük yaştaki Sultanı cebren Kayseri yakınlarındaki Develi Kalesi'ne götürdü.

“İsyana Karamanoğulları ile uc Türkleri de katılmıştı. Böylece Şerefeddin'in yanında Türklerden bir kalabalık toplandı. Bunlar şehirleri yağmalayıp Moğollar'ı öldürmeye başlamışlardır. Henüz Şam askerinin yardım haberi gelmeden bunların kesik başlarıyla Çevgân meydanında top oynayarak taşkınlık göstermişlerdir.

Niğde'de bu kargaşalıklar arasında günlerce Şam askerinin gelmesini bekleyen asiler Niğde'den Develü'ye yürüdüler. Hala Şam'dan gelecek yardımdan bir haber bekliyorlardı. Tam o sırada 6000 kişilik bir ordunun Elbistan'a doğru yola çıktığı haberini getiren bir elçi Niğde'ye yetişti. Şam sultanının da bu kuvvetlerin arkasını takip ettiğini bildirdi. Bu haberin doğruluğunu anlayıp dinlemeden gelecek askerin konup göçmesini temin için her tarafa emirler, fermanlar gönderdiler.”⁷⁰

Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsâmeret-ül Ahyâr adlı Farsça Tarihinin tercümesi'nde yazılan bu fermanlarda: Mekke ve Medine'nin hâkimi, Şark ve garbın sultanı, din ve dünya işlerinde muzaffer - Tanrı ününü yüceltsin - Melik Zahir Baybars, şu kadar hazine ve askerle Anadolu'ya doğru yürümektedir, deniliyor ve gelen kuvvetlerin cinsi ve sayısı bile kalem kalem gösteriliyordu. Fermanlar ulaklarla her tarafta dağıtıldığı sıralarda idi ki öte taraftan Pervane Muînüddin, Vezir Fahreddin ve Tacüddin Mûtez de İlhanlılar şehzadesi Konkurtay ile birlikte Anadolu'ya yetişmiş ve Sivas tarafından Yabanlı'ya varmışlardı. Bunlar beş yüz kişilik bir süvari kuvveti ayırarak Elbistan taraflarını yoklamak ve oralarda bulunduğu söylenen Şam askerlerinin ahvalinden malûmat almak üzere yola çıkardılar. Elbistan'daki 6000 kişilik Şam ordusu tarafından da aynı veçhile Anadolu'daki Moğol ve Tacik askerlerinin sayısını anlayıp haber ulaştırmak maksadıyla bir süvari kolu çıkarılmıştı. Her iki tarafın keşif kolları ansızın karşılaştılar. Moğollar, Şamlılardan bir süvari yakaladılar. Şam ordusunun ahvalinden haber sordular. Bu süvari, Elbistan'a gelmiş

⁷⁰ Aksarâyi, aynı eser, s.182-183

olan ordunun ancak öncü bir kuvvet olup arkadan Melik Zahir'le birlikte 60000 kişinin de yakın bir yere inmiş bulunduğunu söyledi. Bu suretle Şam askerinin sayısını on kat fazlasıyla göstermişti. Bu arada Şamlılar da tutsak, ettikleri Moğol süvarisinden işi tahkika giriştiler. Moğol süvarisi, her birinin kumandasında altmışar bin kişilik kuvvetler olduğu halde iki şehzadenin birlikte Şam üzerine yürümekte olduklarını haber verdi, şeklinde ifadelerin yer aldığı belirtilmektedir.⁷¹

Bu yalan haberler üzerine Şamlılar, memleketlerinin Moğol baskınına uğraması tehlikesini göz önünde bulundurarak geri döndüler. Daha sonra sultan kendi ıktâ'ı olan, kendi tasarrufu altındaki Niğde'ye gitti. (Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsameret-ül Ahyar adlı Farsça Tarihinin tercümesinde sultanın Niğde Kalesi'ne götürüldüğü ifade edilmektedir.) Saltanat erkânı ve emirler de beraber gitmeğe mecbur kaldılar.

Dânişmend vilâyetleri serleşkeri olan Atabek Arslandoğmuş oğlu (Tacüddin), Pervanenin güvenini kazanmış bir kimse idi. Ani gelişen bu olay karşısında oldukça şaşırılmıştı. Her ikisi de ilim ve kalem sahibi olan Atabek Mecdüddin ile emîrdad (Adliye nazırı) Emînüddin, kılıç kuvvetine de sahip olmadıkları için hiç bir varlık gösteremediler. Tacüddin Mûtez'in Anadolu'da vekili olan Genceli Şemsüddin'in bir zaman devlet işlerinden çekilmiş, kendini tasavvufa, dervişliğe vermiş olmasına rağmen bu isyan dâvasına karışması ve böyle tehlikeli bir işe atılması Hatiroğullarıyla arasında bir anlaşma olduğu şüphesini doğurmuştu.⁷²

“Şehzade Konkurtay, Pervane ile Sahip Fahreddin ve Tacüddin Mûtez'i Şam ordusunun bu kadar fazla olduğunu bildikleri halde işi gizlemiş oldukları suçu ile tevkif etti. Her iki taraf askerleri yayılan yalancı haberler üzerine geri çekildikleri sırada Melik Baybars'ı teşvik ve acele Anadolu harbine davet vazifesiyle Niğde'den Şam'a gönderilmiş olan Genceli Şems de dönüşte Moğol askerinin eline düştü. Şehzadenin huzuruna götürdüler. Aynı günde şehit edildi.

⁷¹Aksarâyi, aynı eser, s.183-184

⁷²Aksarâyi, aynı eser, s.181-182

Her iki ordunun sözü geçen uydurma haberler dolayısıyla aldığı son durum sırasında Saros ve Zemendo {Sarus (Serik) ve Zamantı (Pınarbaşı)} naipleri Moğol ordusunun bozulduğunu, Pervane ile Sahip Faihrüddin'in tevkif edildiğini haber almış, işin iç yüzünü anlamadan Melik Baybars'ın Moğol ordusunu perişan ettiğini Hatiroğlu Şerefeddin'e bildirmişlerdi. Şerefeddin de bu havadisın doğruluğunu araştırmadan vilâyetlere fetihnameler göndermiştir.”⁷³

Aksaray'a gelmiş olan bu fetihname suretlerinden birinde şu sözler yazılı idi: “Besmele'den sonra kadılar, imamlar, Aksaray'ın iş adamları: yardımcısı ve koruyucusu Tanrı olan sultanımızın ahvalinden haber soranlara malûm olsun ki; arka arkaya gelen ulaklar ve haberciler, Melik Zahir'in sayısız bir ordu ile harekete geçtiğini, askerinin öncü kuvvetleri memleketimizin hudutlarına varmış olduğunu müjdelediler. Saltanat alayı İslâm padişahını karşılamak üzere Niğde'den yola çıktı. Yavaş Karahisar'ına geldiklerinde ulaklar, devlete muhalif olanların mel'ûn Moğollarla birleşerek Müslümanlığa ve Müslümanlara kasdetmek üzere yürümekte olduklarını bildirdiler. Allah'ın Lûtfu ve yardımı; (Tanrı katında din ancak İslâm dinidir) hikmeti gereğince müslümanların imdadına yetişti. Zafer yüz gösterdi. İslâm askerleri, Elbistan'da mel'ûn kâfirlerin ordusu ile karşılaştılar ve kâfirlerin pek çoğunu kılıçtan geçirdiler. Geri kalanlar da bozguna uğrayarak geri çekilmişlerdir. Pervane ile Sahip ve Mûtez de tutsak oldular. Saltanat alayı, İslam padişahını karşılamak üzere yoldadır. Size, müslüman dininin ilk kuruluşundaki kerametleri andıran büyük nimet ve lütuf müjdelerini vermekle neticeyi güvenle beklemenizi ve bu haberin münadilerle bütün şehir ve vilâyetlere yayılmasını emrediyoruz. Taki, bütün halk güven ve inanla kendi işleriyle meşgul olsunlar ve zafer hakkındaki dualarına devam etsinler.”⁷⁴

Bu uydurma fetihnamenin vilâyetlere gönderildiği günün akşamı güneş gök kubbeden çekilirken şehzade Konkurtay, Tuku ve Tüdavın ile birlikte sayısız askerle Yavaş Karahisar'ı tarafında saltanat çadırının kurulu olduğu yere yanaşmışlar, Hatiroğlu Şerefeddin'in çadırının etrafını çepeçevre sarmışlardı.”⁷⁵

⁷³ Aksarâyi, aynı eser, s.184

⁷⁴ Aksarâyi, aynı eser, s.185

⁷⁵ Aksarâyi, aynı eser, s.185

Şerefeddin kaçarak kurtulabileceğini zannetmişti ve bu amaçla, dar günü için hazırlamış olduğu bir kaleye kaçtı.⁷⁶ Lülve kalesi (Lûlûve-Ulukışla) dizdarıyla önceden aralarında yapmış oldukları anlaşmaya güveniyordu. Bu kaleye, vaktiyle bir ihtiyat tedbiri olmak üzere hesapsız yiyecek ve mühimmat yerleştirmişlerdi. Dizdar kendisini içeriye alarak saygı göstermiş ancak onu hapsederek durumu Sultana bildirmiştir. Kalenin dizdarı Sabikuddin önce vermiş olduğu sözü bozarak, memleketine bir zarar gelmemesi ve işin uzamaması düşüncesiyle Hatiroğlu'nu teslim etmiştir.

Gedük ve Karahisar-ı Yavaş'da toplanan Selçuklu ve Moğol beyleri bu isyanı bastırdıktan sonra Hatiroğlu Şerefeddin'i ve onun arkadaşlarını yarguda muhakeme ettiler. Yakayı ele veren Hatiroğlu Şehzade Konkurtay ile Tukut ve Tudavun'ın kışlak kurdukları Delüce'ye götürüldü. Bir kaç gün yargı ve sorguya çektiler. Hatiroğlu, kendisiyle elbirliği etmiş olan diğer emirlerin de birlikte yargıya çağırılmasını, onların da kendi akıbetine uğramasını istiyordu.

“Sultan Gıyaseddin, çocukluğundan ve korkusundan dolayı hükümetin büyüklerine uymağa mecbur kaldığını söyledi. Seyfeddin Torumtay, Atabeg Meceddin Muhammed, müstevfi Celâleddin Mahmud "Eğer Şerefeddin'e uymasaydık Tâceddin Giv'in akıbetine uğrardık” dediler ve kurtuldular. Hatiroğlu Şerefeddin'in yargılanması dikkate şayan idi. Nitekim sorgusunda Hatiroğlu Pervane'ye: "Beni bu harekete tahrik eden ve Mısır sultanı ile mektuplaşan ve filan filan işleri yapan sensin" diyor ve onun Mısır sultanı ile bir ittifak yaptığını ileri sürüyordu. Pervane, bu isnatları reddediyor; Moğol noyanları bu sözleri zapta geçirip Abaka'ya gönderiyorlardı. Süleyman Pervane, Hatiroğlu Şerefeddin'e gizlice bu ifade ile ikisinin de öldürülebileceğini ve kırbaç tesiri ile böyle konuştuğunu söylemesini bildirdi. O da böyle yaptı ise de kurtulamadı. İkinci derecede rol oynayan beylerden sonra İlhan Abaka'nın emri gelince o da idam edildi (Ekim 1276). Şerefeddin'in cesedi parça halinde Konya, Ankara ve Erzincan'a gönderildi. Seyfeddin Torumtay da Abaka'ya 400.000 dirhem para, 200 at ve Moğol beylerine pek çok hediye vermek ve kışın 1000 Tatar askerine bakmak suretiyle mahkumiyetten kurtuldu. İsyanda

⁷⁶ Bu kalenin Lûlûve (Ulukışla) veya Niğde olduğu hakkında bk. O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 541, Müneccimbaşı, II, (yay. A. Öngül) s. 115

çok faal rol oynayan ve bizzat Sultan Gıyaseddin'i Hatiroğluna götüren Emîr-i Şikâr Kılavuz oğlu Seyfeddin, Alemeddin Sancar, Kayıaba ve Türkmenlerden pek çok kişi bir yargıdan sonra derhal öldürüldüler. Böylece Hatiroğlu isyanı bastırıldı.”⁷⁷

Hatiroğlu, muhakemesi sırasında, "Bu ayaklanmanın Süleyman Pervane'nin kışkırtması yüzünden başladığını ve onun, Memlûk hükümdarı Baybars ile mektuplaştığını" açıklamışsa da yine de ölümden kurtulamamıştır (Ekim 1276). “Böylece isyan bastırılıp sükûnet sağlandı. Bu olay 675 (1276/1277) yılında,⁷⁸ diğer bir rivayete göre 665 (1266/1267) yılında⁷⁹ vuku bulmuştur.⁸⁰

Bu olay ile; Selçuklu Devletinin, sağlamlaşan temelleri, yerleşmiş nizamı bozulmuş, bu olaydan sonra Moğollar, güvensizlikleri sebebiyle Selçuklu devlet erkânını gözaltında tutmaya başladılar.

“Moğolların artık Selçuklulara güveni kalmadığı için, Sultan Baybars'ı ve Müslüman Memlûkleri putperest Moğollara karşı her fırsatta tutacakları kanaati hasıl olmuştu. Bu tercihte din farkı yanında Moğolların zulümleri ve Anadolu halkını devamlı soymaları da rol oynuyordu. Artık bundan sonra Moğollar Anadolu'yu daha sıkı bir kontrol altında tutmağa başladılar.”⁸¹

Bundan sonra devletin işleri düzelmemiş her yönden çözülmeye ve dağılmaya başlamıştır. Yine bu yıl içinde Karaman ve Ermenek Türkleri (Türkmenleri) isyan etmiş uc Türkleri de itaatten çıkıp kabileleri, köyleri ve kasabaları yağmalamaya başlamışlardır. Çünkü bu Türkler Şerefeddin b. Hatir'le beraber idiler, o öldürülünce kendilerine de Moğollar'dan zarar gelmesinden çekindikleri için korkup isyan etmişlerdir. Muîneddin Pervane, bunların üzerine defalarca asker gönderdi ise de gönderilen askerler her defasında onlara yenilmişler bu başarıları üzerine Türkler'in durumları kuvvetlenerek ünleri de büyümüştür.⁸²

⁷⁷ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s.240

⁷⁸ Müneccimbaşı, II, s. 115

⁷⁹ Halil Edhem *Kayseri Şehri* s. 122, 665 (1266/1267) yılını kaydetmektedir.

⁸⁰ E.Merçil- A.Sevim, aynı eser, s. 482-483

⁸¹ E. Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, VI, 523.

⁸² Müneccimbaşı, II, ss. 114-116

Memlûk Sultanı Baybars İle İlişkiler (1273-1276)

Kösedağ yenilgisini siyasi gerilemenin başlangıcı olarak görmek mümkündür. II. Keyhüsrev'in ölümünden sonra çocuklarının küçük yaşta olması nedeniyle yanında toplanan devlet adamlarının mevki ve ihtiras mücadelesine girişmişleri neticesinde Moğolların ülke içersindeki baskılarının attığını görmekteyiz.

Anadolu'nun bundan sonraki siyasi hayatı, artık Moğol hükümdarlarının idaresine tâbidir. Bu süreç içersinde Selçuklu sultanları ile Moğol hanlarının yarlıklarının birlikte saltanat sürdürdüklerini, Moğolların güvenini kazanmış ve Selçuklu idaresini eline almış olan bazı devlet adamlarının sultanlardan bile daha fazla nüfuzla sahip olduklarını görmekteyiz.⁸³

“Bir Moğol valisi kadar bile önemi olmayan hükümdarlar, yine Moğollar'ın nezaret ve kontrolleri altında ismen sultanlık yapmışlardır.”⁸⁴

Bu arada Moğollar'ın Anadolu'ya girmesiyle sadece siyasi buhran değil aynı zamanda ekonomik bir bunalım da söz konusu olmuştur. Moğollar Anadolu'ya girdikten sonra Ahilere ait sanayi sitesini yağmalayıp ateşe vermişler⁸⁵, pek çok Ahi öldürülmüş ve birçoğu da esir alınmıştır. Bu durum ve Moğollar'a ödenecek olan vergiler de ekonominin iyice çökmesine sebep olmuştur.⁸⁶

Türkiye Selçuklu Devleti Moğol hakimiyetine girdikten sonra her ne kadar Selçuklu hanedanı devletin başında bırakılarak devletin devamı sağlanmış ise de; başta tahta geçişte olmak üzere; idari, iktisadi ve siyasi alanlarda Moğol baskısı başlamıştır.⁸⁷

Bu buhranlı döneme bir süreliğine de olsa son veren kişi Muineddin Süleyman Pervane olmuştur. Pervane Moğollar'ı iyi idare ettiği için bir dönem sükun ve istikrar devri yaşanmıştır.

⁸³ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1984²

⁸⁴ Nuri Yavuz; *Anadolu'da Beylikler Dönemi*, Ankara 1998, s.8

⁸⁵ Mikail Bayram; *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994, s.9

⁸⁶ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.114

⁸⁷ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul 1995, s.96

“Pervane’nin; putperest Moğollar’a karşı teslimiyet ve uyduluk politikası güdmesi her ne kadar Müslümanları manen rencide etse de, onun bu politikası, Moğollar’ın ülkede kurmuş olduğu sıkı rejime tercih edilir durumdaydı.”⁸⁸

“Bütün Asya ülkelerini bir saldırıda işgalleri altına alan Moğollar'ın Köseadağ'da sayıca kendilerinden üstün ve fakat bilgi ve tecrübeden yoksun kumandanların idare ettiği Selçuklu ordusunu, ciddî hiçbir karşı koymağa rastlamaksızın bozguna uğrattıktan sonra, iç ayaklanmalarla zaten karmakarışık bir hal almış olan Anadolu'nun siyasal ve sosyal durumu, büsbütün bozulmuş ve buradaki Selçuklu hükümlanlığı Moğol hâkimiyeti altında eriyip gitmiştir. Moğollar, memlekette hüküm süren anarşiden başka Selçuklu hükümdarlarının saltanat mücadelelerinden de istifade ile hâkim durumlarını uzun bir zaman kuvvetli tutabilmişlerdir.”⁸⁹

Artık bundan sonra Moğollar Anadolu'yu daha sıkı bir kontrol altında tutmağa başladılar.⁹⁰

Muineddin Süleyman Pervane, idarede mutlak hâkimiyetini kurmak maksadıyla kendisine engel saydığı devlet adamlarını ve sultanları hep Memlûk devleti veya dolayısıyla İzzeddin Keykâvus taraftarı olarak tasfiye etmiş; bunu yaparken de Anadolu halkının Sultan Baybars gibi bir İslâm mücahidine karşı duyduğu sevgi duygularını kendi iktidarı için tersine bir yönde kullanmıştır. Aslen bütün Memlûkler gibi Kıpçak Türklerinden olan Sultan Baybars, Haçlılar ve putperest Moğollara karşı kazandığı zaferlerle iki düşman arasında kalan İslâm dünyası gibi Anadolu Türkleri için de bir kurtuluş ümidi olmuştur.

“Acay’ın Anadolu’ya gelişi Pervane’nin davranışları üzerinde geniş ölçüde etkili olmuş, hayatında yeni ve huzursuz bir sayfa başlamıştır, kudreti ve itibarı sarsılmıştır. Acay; Pervane’den takatinin fevkinde isteklerde bulunuyor, bunları yerine getiremediği

⁸⁸ Nejat Kaymaz; *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara Üniv. Yayınevi, 1970, s. 127

⁸⁹ Ali Sevim, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, *Bellekten*, Cilt XXV, Sayı 97, Ocak 1961, s. 63

⁹⁰ İbn Bîbî, II, 179-185; Aksarayî, s.77-84; Anonim Selçuknâme, 56-57, trc. 37-38; *Baybars Tarihi*, s. 73-81, 84; Müneccimbaşı, II, 114-116; O. Turan, *Türkiye*, s. 537-542; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 279-281; F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, 40-42; N. Kaymaz, ae, s. 143-158; E. Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, VI, 523

taktirde, kendisini tehdit ediyor, adamlarına, başkalarına karşı sert ve haşin muamelede bulunuyordu.”⁹¹

Bu arada Sultan Baybars'ın Konya'ya uğrayan elçileriyle birlikte Abaka Han'a giden Muîneddin Süleyman Pervane, Andolu'da kendisini devamlı baskı altında tutan Abaka Han'ın kardeşi Acay Noyan ve ordu kumandanı Samagar Noyan'dan şikâyet edip bunların Anadolu'daki görevlerinden alınmalarını istedi. Abaka Han ise, onun isteğini yerine getireceğini bildirdi. Fakat onun bu girişimini öğrenen Acay, Süleyman Pervane'ye karşı daha şiddetli davranmağa başladı.⁹²

Pervane bu kez, Anadolu'da bulunan, Abaka'nın kardeşi Acay'ın Baybars'la birleşip Anadolu'ya sahip olmak istediğini iddia ediyordu. Abaka, Acay'ı Anadolu'dan çekmekle beraber, Pervane'ye de itimadı sarsıldığından, Toku Noyan'ı Anadolu'da görevlendirdi ve bütün Selçuklu Beyleri'ni ona bağladı. Böylece Pervane'nin statüsü sarsılmış oluyordu.

Süleyman Pervane, bu girişiminin geri teptiğini görünce Moğollar nezdinde ilk defa kendisine karşı bir tereddüt uyandığını sezmiştir. Süleyman Pervane 1273 yılında Memlûk sultanı Baybars'a bir elçi heyeti gönderip Moğolları Anadolu'dan çıkarmak için onu gizlice davet ediyor; Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetine dokunmamak şartıyla bir ordu göndermesini istiyordu. Baybars ise, onun bu teklifini kabul ettiğini, ancak Anadolu'ya gelecek yıl gelebileceğini bildirdi.⁹³

“Abaka Han, Anadolu'da görev yapan, Acay ve Samagar Noyanlarını Türkiye'deki görevlerinden alınca, bu noyanların baskılarından kurtulan Muineddin Süleyman, "Baybars'ın, ordusuyla gelecek yıl geleceğini" bildirmesini olumlu karşılayarak bu konuda fazla ısrarcı olmamıştır. Baybars'ın bir yıl sonra (Şubat 1275) ordusuyla Türkiye'ye yönelmesi nedeniyle telâşa düşen Muineddin Pervane, Baybars'a ulaklar göndererek "işbirliği ve ittifak önerisinin bu yıl uygulanmasının mümkün olmadığını, bu sebeple seferini gelecek yıla ertelemesini" bildirmiştir. Bu haber üzerine Baybars, Ermeni krallığına karşı saldırıya geçip Çukurova'yı istilâ

⁹¹ F. Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, *SAD, I*, Ankara 1969, s.39

⁹² A.Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 237

⁹³ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 237

etmiştir. Ancak Abaka Han'ın, kardeşi Acay Noyan'ı, Türkiye'deki görevinden alıp yerine, Toktu Noyan'ı ataması ve "Başta Muineddin Pervane olmak üzere, bütün Selçuklu devlet adamlarının Toktu Noyan'ın iznini almadıkça herhangi bir konuda karar vermemelerini" bildirmesi; Türkiye Selçuklu Devletinin ve dolayısıyla Muineddin Pervane'nin devlet yönetimi üzerindeki yetkileri sona ermiş olduğunu, ayrıca Pervane'nin de Moğollar katındaki güven ve itibarının büyük ölçüde sarsıldığının göstergesidir."⁹⁴

Sultan Baybars'ın Kayseri'ye Gelmesi 675 (1276/1277)

Pervane, 1272/73 yılında, Haçlılara ve Moğollara karşı kazandığı zaferlerle; Moğol zulmü ve baskısı altında ezilen Anadolu'daki Müslümanlar için bir kurtuluş olarak gördüğü Baybars'a bir elçi heyeti gönderip "Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve hükümlüğüne dokunmamak" şartıyla Moğollara karşı Türkiye'ye bir ordu göndermesini bildirmiştir. Memlûk Sultanı Baybars Moğolların giderek artan zulüm ve baskılarından rahatsız olan Selçuklu kumandan ve devlet adamlarından, özellikle de Pervane'den aldığı davet mektubu üzerine Moğollara karşı bir sefer düzenlemek ihtiyacını hissetmiştir.

Bu davet Moğollar karşısında kazandığı zaferlerle bir İslâm müceddidi olarak kabul edilen Baybars ile cihan hakimiyeti peşinde koşan İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ı karşı karşıya getiriyordu. Baybars'ın ülkesinden çok uzak bir mesafede bir savaşa girebilmesi için Selçukluların destek ve yardımına ihtiyacı vardı. Bu bakımdan ancak Muineddin Pervane ile gizlice anlaştıktan sonra yola çıkmıştır.

Muineddin Pervane ve Moğol emirleri, Türkmenler'in isyanını bastırmakla uğraşırken Suriye (Şam) hükümdarı (Türk Memlûk hükümdarı) Meliküzzahir Rükneddin Baybars⁹⁵ harekete geçti.

"Sultan Baybars, Kahire'den hareket ederek Halep'de ordusunu topladı. 30 bin kişiden oluşan ordusuyla 3 Zilkade 675 (8 Nisan 1277) Cuma günü

⁹⁴ E. Merçil- A.Sevim, aynı eser, s.482

⁹⁵ Baybars'ın hayatı hakkında bilgi için bk; M, Fuad Köprülü, "Baybars I", *İA*, II, 357-363; K.Y. Kopruman, *Memlûkler*", *DGBİT*, VI, 133-543; a.mlf, *Baybars I*", *DİA*, V, 221-223

Haleb'den hareket edip Ayıntab'a geldi.⁹⁶ Buradan tarihî kervan yolunu takip ederek Göynük ve Göksu'dan Akçaderbend'e vardı. Ermeniler, Memlûk ordusunun gelmekte olduğunu Kırşehir kışlağında bulunan Toku ve Tudavun noyanlarına bildirdiler. Bunun üzerine Moğol askerleri ve Süleyman Pervane'nin başında bulunduğu Selçuklu kuvvetleri Kayseri'de toplanıp harekete geçtiler. Toku ve Tudavun Noyanlarının ve Süleyman Pervane'nin kumandalarındaki Moğol, Selçuklu, Gürcü ve Ermeni kuvvetlerinden oluşan ordu Elbistan yönüne hareket etti. Moğol askerleri de aynı yönde hareket ettiler. Toku ve Tudavun kumandasında bulunan Moğol askerleri 30.000 kişi idi. Selçuklu askerleri de 15-16 bin kişiye ulaşıyordu. Sultan Baybars'ın Akçaderbend'de öncü olarak çıkardığı Emîr Şemseddin Sungur el-Aşkar ilerlerken karşısına çıkan Giray kumandasında 3.000 kişilik Moğol öncülerini mağlup ve esir etti. Sultan Baybars'ın ordusu ve Moğol askerleri 10 Zilkade 675 (15 Nisan 1277) tarihinde⁹⁷ Elbistan ovasında karşılaştılar. Moğollar Selçuklular'ın Memlûklere taraftar olduğunu ve bizzat Süleyman Pervane'nin Baybars ile mektuplaştığını düşünerek Anadolu askerlerini ayrı bir kontrol altında tutuyor; buna mukabil Hıristiyan Gürcü ve Ermeni kuvvetlerini ileri sürüyorlardı. Elbistan ovasında karşılaşılan iki ordu arasında şiddetli bir savaş oldu. Moğollar kahramanca savaşılsa da ağır ve kesin bir yenilgiye uğradılar; mağlup olup kılıçtan geçirildiler; dağlara kaçanlar bile kurtulamadı ve bunlar takip edilip öldürüldüler. Moğolların ölüleri 6700 kişiyi geçmiş ve pek çok da esir alınmıştı. Bu karşılaşmada savaşa girmeyen Selçuklu komutan ve askerlerinden bir kısmı Baybars'ın ordusuna katıldı, bir kısmı da gönüllü olarak ona esir oldular.”⁹⁸

Bu savaşta Selçuklu kuvvetleri ciddi olarak savaşmadıkları gibi, birçok emîr ve asker de gönüllü olarak tutsak olmak suretiyle Memlûkler tarafına geçmişlerdir. Bu olayın ardından Moğol intikamından korkan Pervane, Kayseri'ye gelip, burada

⁹⁶ M. Şerafeddin Yalıtıkaya, *Baybars Tarihi, Al-melik Al zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin II*, İstanbul 1941, s. 85

⁹⁷ *Müneccimbaşı II*, s. 116

⁹⁸ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 242

bulunan sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve başta vezir Fahreddin Ali olmak üzere, bazı Selçuklu devlet adamlarıyla birlikte Tokat'a çekilmişlerdir.⁹⁹

Sultan Baybars'ın Elbistan zaferi üzerine Darendede, Develi ve başka yerlerin mülkî âmirleri Baybars'a itaatlerini bildirmişlerdir. Baybars konakladığı yerlerde kalabalık halk kitleleri tarafından karşılanıyordu. Baybars, Kayseri'ye girerken de şehrin büyükleri, âlimleri, din adamları, tacirleri, halk, kadın ve çocuklarıyla Sultanı karşılamaya çıkmışlar, sultanı çalgı ve şarkılarla karşılamışlardır. Halk Sultan Baybars ile birlikte Meşhed ovasında Keykubâdiye köşküne ve bahçesine doğru ilerliyorlardı.¹⁰⁰

“Sultan Baybars, burada kurulu Selçuklu saltanat Otağı önünde atından indi ve hâkimiyet usûlüne göre Selçuklu nevbeti (mehter) çalındı. İslâm sultanı mahşeri kalabalığın Otağa doğru yaklaşmasını emretti. Halk oyunlar ve şarkılarla bu kurtuluş gününün sevincini yaşıyor ve şenlik yapıyordu. Sultan, Cuma günü başında Selçuklu çetr'i olarak şehre girdi ve kendisine hazırlanan Selçuklu tahtına oturdu, Baybars adına hutbe okudu. Cuma namazından sonra Sultan adına para basıldı ve kendisine hediyeler sunuldu.

Bu sırada Karamanoğlu Mehmed Bey, kardeşi Ali Beyi Kayseri'ye gönderip itaatini arzetti. Sultan da Karaman oğullarına beylik menşur ve sancakları verdi. Ermenek ve Lârende (Karaman)'den sahillere kadar bütün beldelerin hâkimiyetini Mehmed Bey'e tefvîz etti. Memlûk askerleri Kayseri'de bütün ihtiyaçlarını ve hayvanlarının yemini bile kendi paraları ile satın alıyorlardı. Baybars da bu münasebetle "Ben memleketi yağmaya değil, sahibini (Selçuklu sultanını) Tatarların esaretinden kurtarmağa geldim" sözünü tekrarlıyordu. Sultan, Kayseri'de Selçuklu tahtına çıkınca kendi memleketinin beldelerine fetihnameler gönderip müjde haberini verdi ve, "Mel'un Tatarları yendik ve Anadolu (Rûm)'yu bir günde kurtardık" ifâdelerini kullandı.”¹⁰¹

“Sultan Baybars, Kayseri'de Selçuklu tahtına çıkınca Süleyman Pervane, kendisine elçi gönderip tebriklerini sunmuş; Sultan da ona oraya gelip mevkiini almasını ve her türlü ihsanlara nail olacağını bildirmişti. Süleyman Pervane ise on beş gün daha izin istiyordu. Fakat Süleyman Pervane, Moğol korkusu ile

⁹⁹ Merçil-Sevim, aynı eser, s. 483-484

¹⁰⁰ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 242

¹⁰¹ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 243

Tokat'tan ayrılamıyor, üstelik de neticeyi emin görmediği için Sultan Baybars'ın mektuplarını gönderdiği Abaka Han'a sadakatini göstermeğe çalışıyordu. Memlûk hükümdarı Selçuklu devlet adamlarında ve özellikle Muîneddin Süleyman Pervanede bir cesaret göremediği, onun iki yüzlü bir siyaset izlediği, ordusu ve hayvanlarının beslenme zorluğu ve üssünden çok uzakta bulunduğu için Kayseri'de fazla beklemenin sakıncalarını düşünerek geri dönmeğe karar verdi. Sultan, Seyfeddin Çalış'ı Kayseri valisi tayin ettikten sonra geri dönmek üzere hareket etti. Pervane onu kalmaya ikna etmeye çalıştı ise de bunu başaramadı. Sultan Baybars, dönüşünde Kayseri-Sivas yolu üzerinde muhteşem Alâeddin Kervansarayı (Sultan hanı)'nda ¹⁰² konakladıktan sonra Kızılsu, Karahisar ve Yabanlu pazar yolu ile Elbistan'a vardı. Orada Moğol ölülerinin cesetlerini seyretti. Nihayet Akçaderbend, Göksu, Göynük ve Maraş üzerinden Halep yolunu tuttu.”¹⁰³

Pervane'nin siyasetinin esas sebebi: Baybars'ı Anadolu'da oyalayıp Abaka'nın gelmesine kadar burada tutmak ve iki orduyu Anadolu'da birbirine kırdırmak idi.

“S ü l e y m a n P e r v a n e'nin bu iki yönlü siyaseti, tereddüdü, kararsız tutum ve davranışları sebebiyle, B a y b a r s'ın Türkiye'yi putperest Moğol tahakkümünden kurtarma yolundaki bu önemli tarihî girişimi, sonuçsuz kalmıştır.

“Sultan Baybars'ın Anadolu seferine büyük ümitler bağladığı ve Anadolu halkı onun gelişini bayram sevinci ile karşıladığı halde Süleyman Pervane'nin tereddütleri, kararsızlığı ve Moğol korkusu bu teşebbüsün boşa çıkmasına sebep oldu. Hatta kendisini her zaman zekâsı ve ihtiyatı ile kurtaran Süleyman Pervane bu defa bunda muvaffak olamamıştı. Üstelik Abaka Han'ın Anadolu'da yüzbinlerce insanı öldürmesine imkan vermiş, Anadolu'nun putperest Moğollardan kurtulma ümidi de artık yıkılmış, Moğol baskısı ve zulmü bundan sonra daha da artmıştır.”¹⁰⁴

¹⁰² Kayseri-Sivas yolu üzerinde Palas Köyü'nde ikinci Sultan Hanı, 1232-1236 yılları arasında Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılmıştır. Bk. Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 175-176.

¹⁰³ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 244

¹⁰⁴ A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 245

Baybars'ın Kayseri seferi, Türkler arasında ne kadar kurtuluş ümidi yaratmış ise, onun dönüşü ve Abaka'nın Anadolu seferi o kadar felaket getirmiştir.

Hatiroğlu hareketi ile başlayan, Baybars ve Abaka'nın seferleri ile şiddetlenen sarsıntılar bundan sonra da devam etmiş, Moğollar artık Selçuklu Devleti'ne el koyarak tahakkümünü daha da arttırmışlardır.

Abaka Han'ın Anadolu Seferi

Sultan Baybars'ın Moğollar karşısında kazanmış olduğu başarı Anadolu halkını büyük bir sevince boğmuştu. Bu arada Süleyman Pervane, Elbistan'daki Moğol-Selçuklu ordusunun bozgun ve yenilgisini Abaka Han'a bildirmiştir. Moğollar'ın uğradığı bozgun dan haberdar olan Abaka Han derhal büyük bir orduyla harekete geçti ve Erzincan-Divriği yoluyla Elbistan'a ulaşmış, bu arada Pervane, sultan Keyhüsrev ve vezir Fahreddin Ali de derhal ona katılmıştır.

Savaşın yapıldığı Elbistan'a gelen Abaka, aralarında Toku ve Tudavun Noyanların cesedlerinin de bulunduğu Moğol ölümlerini görünce son derecede üzülmüş, bu arada hiç bir Selçuklu emîr ve askerinin cesedine rastlamayınca Pervane'nin Moğollara ihanet ettiği kanısına varmıştır.

O her ne kadar Memlûk sultanının gelişinden kesinlikle haberi olmadığını söyledi ise de o sırada orada bulunan Emir İzzeddin Aybeg onu yalanlayarak Sultan Baybars ile sürekli haberleştiğini ve Anadolu'ya gelmesi için teşvik ettiğini söyledi.

“Kızgın Abaka , "bütün Türkiye Selçuklu kentlerinin yağma ve tahrip edilmesini, halkının, özellikle Türkmenlerin öldürülmesini" emretmiş; dolayısıyla geldiği Kayseri de Moğol askerleri tarafından yağma edilmiş ve aralarında bilim ile din adamlarının da bulunduğu pek çok kimse öldürülmüştür. Bu arada Abaka'nın veziri Şemseddin Cüveynî, Han'ı şehirlerin tahrip ve halkının öldürülmesi emrinden vazgeçirememiş, ancak Sivas'ın bir kısmını satın alıp tahripten kurtarabilmiştir.”¹⁰⁵

¹⁰⁵ Erdoğan Merçil- Ali Sevim, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 483-484

“Abaka Han Kongurtay Noyan'ı Anadolu'nun idaresiyle görevlendirip Azerbaycan'a döndü. Muineddin Pervane ile vezir Fahreddin Ali'yi de yanında götürdü. Binlerce esirle beraber Bayburt'a vardığı sırada yaşlı bir zat "Ey yeryüzünün sultanı! Düşman senin ülkeneye girdi fakat tebeana dokunmadı. Sen ise düşmanına karşı harekete geçtiğin halde tebeayı esir aldın ve öldürdün. Acaba senden önce hangi hükümdar böyle bir harekette bulunmuştur?" diyerek Abaka Han'ı zor durumda bırakmış, neticede yüzbinlerce esirin serbest bırakılmasına vesile olmuştur.”¹⁰⁶

Abaka Han dönüşte Muineddin Pervane'nin mallarının müsadere edilmesini ve Şebinkarahisar gibi ıktalarının da geri alınmasını istemiştir. Abaka Han, İlhanlı hükümdarlarının yazlık merkezi olan Aladağ'a varınca Pervane yargılanmış, öldürülen Toku ile Todavun noyanların karılarının feryad ederek ağlamalarından etkilenen han, bazı Moğol kumandanlarının ısrarı karşısında Pervane'nin idam edilmesine karar vermiştir.

Muineddin Süleyman Pervane'nin Öldürülmesi ve Şahsiyeti

“Abaka, Türkiye'nin yönetimini kardeşi Konkurtay Noyan'a bırakıp özellikle Karamanlıları yola getirmesini emrettikten sonra beraberinde Süleyman Pervane ve vezir Fahreddin Ali ile birlikte, yolu üzerinde bulunan kent ve ilçeleri yağmalayarak Azerbaycan'a döndü. Abaka, İlhanlıların yazlık merkezi olan Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'a gelerek, buradaki Moğol Noyan ve kumandanlarıyla Pervane'nin durumu hakkında müzakerelerde bulunmuş ve sonunda, onun ihaneti tespit edilerek beraberindekilerle birlikte Aladağ'da¹⁰⁷ öldürülmüştür.¹⁰⁸ (Ağustos 1277).

Muineddin Pervane taht kavgalarının devam ettiği ve Moğol baskı ve zulmünün arttığı, devlet nüfuz ve otoritesinin sarsıldığı bir dönemde mahirane siyasetiyle ülkeyi 15 yıl boyunca idare etmeyi başarmıştır. Pervane'nin öldürülmesinden sonra ülkede huzur kalmamış, Moğollar malî baskılarını daha da şiddetlendirmişlerdir. Onun ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti âdeta sahipsiz kalmış, yönetime el koyan Moğolların sebep oldukları buhranlar ve huzursuzluklar uzun süre devam etmiştir.

¹⁰⁶ www.enfal.de, 28.04.2009, sa:14.50

¹⁰⁷ Aladağ; Van gölünün kuzey doğusundadır. İlhanlı hükümdarlarının yazlık karargahı burada bulunuyordu. Argun Han, burada bir saray yaptırmıştır. Bk. Besim Darkot, "Aladağ". İA, I, 279, *Müneccimbaşı II*, s. 117

¹⁰⁸ *Müneccimbaşı II*, s. 117

Bununla birlikte Moğolların güvenini kazanan vezir F a h r e d d i n A l i , samimi olarak Selçuklu devletini ayakta tutmaya çalışıyordu. Bu yüzden Anadolu halkı Pervane dönemini daima büyük bir özlemle yâd etmiştir. Bununla beraber şurası da unutulmamalıdır ki, o Moğollarla iyi ilişkiler kurma konusunda ne kadar başarılı olmuş ise Sultan Baybars'ın Anadolu seferiyle ilgili tereddüt ve cesaretsizlikleriyle hataları yüzünden de o derece başarısızlığa uğramıştır. Bu hataları hem kendisi hem de devlet için pahalıya mal olmuştur.. O, şahsî ihtirasları aklına galip geldiğinden kendisine rakip saydığı değerli devlet adamları, kumandanlar ve sultanları tasfiye etmekten de çekinmemiştir. Kısaca söylemek gerekirse; Muineddin Pervane, meziyet ve kusurlarıyla bir devrin kuruluşuna ve çöküşüne sebep olan meşhur bir sima olarak tarihteki yerini almıştır.

“Bazı kaynaklar o dönemdeki meşhur âlim ve şeyhlerin birbiri ardından ahirete intikaliyle Anadolu'nun sahipsiz kaldığını ve başa gelen felâketlerin bunun sonucu olduğunu kaydederler. Anadolu'nun manevî koruyucuları arasında ilk sırayı işgal eden büyük mutasavvıf Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin 17 Aralık 1273'te ölümünden birkaç ay sonra büyük bilgin Sadreddin-i Konevî de vefat etmiş ve bu iki büyük feyiz kaynağından mahrum kalan halk çektikleri sıkıntıyı buna bağlamıştır.”¹⁰⁹

Moğollar devrinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdar naibi olan Muineddin Süleyman Pervane kısa sürede mühim mevkilere yükselmiş, başta Tokat, sonra Tokat ve Erzincan muhafızı olmuş ve yönetimde oldukça etkili olmuştur. 1256 yılında Baycu'nun teveccühü ile “Pervane”¹¹⁰ mertebesine çıkarılmıştır. Pervane ünvanı Selçuklu Devleti'nde yüksek bir idare makamıdır.”¹¹¹ Muineddevle devleti koruyan, devlete yardım eden anlamına gelmektedir. Muineddevle, Kayseri'de kendi adına anılan Pervane Medresesini ve Pervane Mescidini yaptırmıştır. Bugün bunlardan eser kalmamıştır.

¹⁰⁹ www.enfal.de, 28.04.2009, 14.50

¹¹⁰Pervane: Arazi tevcihatıyla ilgili defterleri tutmak, ıktalara ait menşurları hazırlamak ve istihbarat faaliyetlerini yürütmekle görevli olan pervane de divân-i a'lâ'nın üyesiydi. Sultanlar pervaneleri bu görevleri dışında siyasî ve askerî ilişkileri yürütmekle de görevlendirebilirlerdi.

¹¹¹ Osman Turan, “Keyhüsrev III”, *İA*, VIII, s. 557

Abaka Han'ın İntikamı Sonucu Moğollar'ın Selçuklu Devleti'ne El Koyması

Muineddîn Pervane'nin öldürülmesinden sonra İlhanlı Sultanı Abaka, kardeşi Kongurtay ile Vezir Şemseddîn Muhammed Cuveynî'yi Anadolu'ya gönderdi. Kongurtay Anadolu'da bozulan düzeni sağlarken, Cuveynî de malî meseleleri halledecekti. Öte taraftan Kırım'da bulunan II. İzzeddîn Keykavus tahta yeniden geçmek ümidini kaybetmemiş, oğullarını da bu yönde bilinçlendirmiş ve Mesud'u da veliahd tayin etmişti. Nitekim o öldükten sonra oğlu Mes'ud maiyyetiyle birlikte Anadolu'ya geldi (1280). Bu sırada Çobanoğullarından Muzaffereddîn Yavlak Arslan onu beraberine alarak Abaka'nın huzuruna götürdü. Abaka Han, Mes'ud'a Doğu Anadolu'dan bazı vilayetler tahsis etmiş, fakat yanından ayırmamıştır. Bir süre sonra Abaka öldü (1282) ve yerine samimî bir Müslüman olan Ahmed Teküdar İlhanlı Devleti'nin başına geçti. Sultan Ahmed Teküdar da Selçuklu ülkesini Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Mes'ud arasında ikiye böldü.

Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev ise devletin ikiye bölünmesini kabul etmedi ve beraberinde Kongurtay, Sahib Ata Fahreddin Ali ile birlikte Ahmed Teküdar'ın huzuruna gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada İlhanlı Devleti'nde sultanlık mücadelesi başlamış, Kongurtay öldürülmüş, Gıyaseddin Keyhüsrev bir süre Erzurum'da bekledikten sonra İlhanlı hükümdarının huzuruna çıkmıştı. Fakat İlhanlı Devleti'nde süren taht mücadelesini Argun Han'ın kazanması Mes'ud'un işine yaradı. Argun onu Selçuklu sultanı tayin etti. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de tahttan indirip Anadolu'ya gönderdi.¹¹²

Abaka Han'ın Anadolu Seferi Sonrası Anadolu'nun Siyasal ve Sosyal Durumu

“Abaka Han, Anadolu seferi sırasında çok insan öldürmüş ve Muineddin Pervane'yi de idam ettirmiştir. Bu devlet adamından sonra Selçuklu hanedanı 1308'e kadar mevcut oldu ise de; Moğollar; Selçuklu Devleti'ni fiilen yıktılar, Anadolu'yu umumi valileriyle idare ettiler ve askeri işgal altına aldılar. Moğollar'ın Selçuklu ordusunu ve onunla birlikte ıktâ idaresini yıkmaları, yani miri sistemin bozulması ve askeri sınıfın işsiz kalması da memlekette yeni huzursuzluklar ve asayişsizlikler yaratmıştır.”¹¹³

¹¹² Erdoğan Merçil, “Türkiye Selçukluları”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 525

¹¹³ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Dergah yay., İstanbul 1965, s. 301

Selçuklu Devleti, Köseadağ bozgunundan sonra Moğol tahakkümüne girmiş olmakla birlikte, ülke fiilen işgal edilmemişti. Ancak Abaka Han'ın Anadolu Seferi sonrasında, Selçuklu yönetimini ellerine alan Moğollar, ülkeyi Moğol yönetim sistemine göre yeniden düzenlemişlerdir. Bununla ilgili olarak; dini esaslara dayanan Selçuklu vergi sistemi kaldırılarak yerine Moğol "tamga" usulü getirilmiş, Anadolu'nun her yerine Moğol askerleri yerleştirilmiş, devlet yönetimi ise; askeri ve sivil olarak ikiye ayrılmıştı.¹¹⁴

Karamanoğulları'nın İsyanı

Uç Türkmenlerinin ve ardından da Hatiroğlu Şerefeddin'in bertaraf edilmesinden sonra Moğol baskı ve zulmüne karşı direnme ve mücadeleyi Karamanoğulları üstlenmişlerdir.

"Daha önce Hatiroğlu ile de bir ittifak yapmış olan Karamanoğlu Kerimüddin Mehmet Bey, Memlûk hükümdarı Baybars'tan gördüğü destekle isyana başlamış ve yönetimi altında tuttuğu Ermenek, Mut, Silifke, Anamur vs. yerlerdeki Moğolları tamamen imha etmiştir. Bunun üzerine, Moğol ve Selçuklu kuvvetleriyle kendisine karşı sevk edilen Ermenek Selçuklu valisi Bedreddin İbrahim'i Göksu derbendinde yenilgiye uğrattıktan başka, Selçuklu Sahiller emîri Hoca Yunus'u yenip pek çok ganimet ele geçirdi. Bu iki başarı üzerine durumu daha da kuvvetlenen Mehmet Bey, Eşref ve Menteşeoğulları ile bir ittifak yaparak hâkimiyet alanlarını genişletmiştir."¹¹⁵

"Bir süre sonra Aksaray'a yürüyüp başarılı olamayan Mehmet Bey, bu kez, mücadelesini meşru bir hale sokmak için sultan İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia ettiği Siyavüş'ü yanına getirterek törenle Selçuklu sultanı ilân etti. Böylece beraberinde Siyavüş olduğu halde, Menteşe ve Eşrefoğulları kuvvetleri ve kalabalık bir Türkmen ordusuyla birlikte harekete geçen Mehmet Bey, Selçuklu başkenti Konya üzerine yürüyerek, şehrin, Siyavüş'e teslimini istediye de kabul edilmedi. Bunun üzerine Mehmet Bey, saldırıya geçip 14 Mayıs 1277'de şehri ele geçirdikten sonra, genellikle kaynaklarda "Küçük düşürme ve lanetleme" amacıyla Cimri sıfatıyla kaydedilen Siyavüş'ü "Sultan, Alâüd-dünya ved-din, Ebu'l feth" lakaplarıyla ve

¹¹⁴ Osman Çetin, *Türk İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul 2009, s. 276

¹¹⁵ Merçil- Sevim, aynı eser, s. 484-485

çok görkemli bir törenle Konya'da Selçuklu tahtına oturttu, kendisi de onun veziri oldu. Bu törenden hemen sonra şehirdeki Selçuklu ileri gelen devlet adamları, onu sultan olarak tanımak zorunda kaldılar, ayrıca Siyavüş adına hutbe okutulup para da basıldı. Bu törenden sonra vezir Mehmet Bey, düzenlediği bir Divan toplantısında, "Bugünden sonra Divan'da, Saray'da bütün devlet daire ve toplantılarında, meydanlarda, Türkçeden başka bir dil kullanılmayacaktır" şeklinde çok önemli bir karar aldırttı (Mayıs 1277). Bu arada o, S i y a v ü ş 'un meşruluğunu daha da kuvvetlendirmek için onu, amcası IV. K ı l ı ç A r s l a n ' ı n kızıyla evlendirme girişiminde de bulundu."¹¹⁶

“Kızın annesi Gazalya Hatun, vakit kazanmak maksadıyla çeyiz hazırlığı için dört ay süre istedi, Hatun'un bu isteği uygun karşılandı. Mehmed Bey ve bu yeni Selçuklu Sultanı'nın ilk başarısı Sahib Ataoğulları'na karşı oldu. Sahib Ataoğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusreteddîn Hasan asker toplayarak ve Germiyanlı Türkmenleri'ni de beraberlerine alarak Konya'ya doğru harekete geçtiler. Mehmed Bey ve Alaeddîn Siyavuş da Akşehir istikametinde yürüdüler.”¹¹⁷

Daha sonra Mehmet B e y ve S i y a v ü ş , Germiyanlı Türkmenleriyle, kendilerine karşı harekete geçen vezir F a h r e d d i n A l i 'nin oğulları N u s r e t ü d d i n H a s a n ve T a c ü d d i n H ü s e y i n ile Kozağaç yörelerindeki Altuntaş köyünde yaptıkları savaşta, onları ağır bir yenilgiye uğrattılar, her iki kardeş de çarpışmalar sırasında hayatlarını kaybettiler (26 Mayıs 1277), Bu başarı üzerine S i y a v ü ş ve Mehmet B e y , Afyonkarahisar'ı başarısız bir kuşatmadan sonra Konya'ya döndüler (Haziran 1277). Kazandıkları bu zaferden sonra S i y a v ü ş ve Mehmet Bey, hâkimiyet alanlarını, Ankara 'dan itibaren Batı Anadolu'ya Adalar Denizi kıyılarına kadar uzatmışlardır.

Siyavüş (Cimri) Olayı 680 (1281/1282)

Muîneddin Pervane, Abaka'nın emriyle öldürüldüğünde Sultan Gıyaseddin ve veziri Sahib Fahreddin Ali, bir süre daha Abaka Han'ın yanında kalmışlardır.

Cimri Olayı'nın elebaşısı Karamanoğlu Mehmed Bey, bu harekete girişmeden önce beraberindeki Türkmenlerle birlikte Anadolu'daki söz konusu Moğol hâkimiyetine

¹¹⁶ Merçil- Sevim, aynı eser, s. 484-485

¹¹⁷ Merçil, “Türkiye Selçukluları”, *Genel Türk Tarihi*, IV, 2002, s. 185, (Aynı makale için bk. *Türkler VI*, ss. 523-525)

karşı Sultan Baybars'ın da yardımına güvenerek devlete karşı ayaklanan Hatiroğulları hareketine katılmıştı. Hatiroğulları ayaklanması devlet tarafından bastırılmışsa da Karamanoğulları devlete karşı direnmekte devam ediyordu.¹¹⁸

Mehmed Bey, Konya Selçuklu tahtında hiçbir sultanın bulunmamasını, ülkenin sultandan ve askerden boş olmasını fırsat bilerek harekete geçmek ve devlete hâkim olmak sevdasına kapılmış ve bu fikrini gerçekleştirmek için Sultan Baybars'a haber göndererek "kendisinin hizmetine girdiğini"¹¹⁹ bildirmişse de Baybars bunu kabule yanaşmamıştır¹²⁰.

Fakat bununla beraber durumu kendisi için uygun bulan Mehmed Bey, etrafına toplayabildiği Türkmen kitleleriyle Konya üzerine yürüme kararını almış ve Türkmenler'den büyük bir kalabalık toplamıştır. Kendi adamlarıyla yaptığı bir toplantıda şöyle bir fikir ortaya attı: "Sultan Baybars'tan bize bir fayda yok, eğer biz Selçuklu hanedanından birisini elimize geçirebilirsek hiç kimse bize karşı duramaz. İstanbul'a Bizans İmparatoru'na bir ulak gönderelim ve ondan Sultan İzzettin Keykavus II'un çocuklarından birinin gönderilmesini rica edelim. Biz eğer bunu başarabilirsek durumumuz daha çok kuvvetlenecektir"¹²¹

Mehmet bey, ismi Rükneddin Siyâvüş olup "Cimri" diye bilinen ve II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden, talihsiz, gözden ve mevkiden düşmüş bir şahsı ortaya çıkardı. (Bir kısım kaynak ve araştırmacılar bu şahsın Selçuklulardan olduğunu kabul etmemekte, düzmece bir şehzade olduğunu öne sürmektedirler. Nitekim alay etmek ve küçük düşürmek amacıyla o Cimri lakabıyla anılmıştır) Onu sultan yapıp tahta oturttu. Onunla harekete geçip Konya dahil birçok şehri ele geçirdi ve sultan yaptığı Cimriyi burada saltanat tahtına oturttu.¹²²

¹¹⁸ Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsameret-ül-Ahbar ve Müsayeret-ül-Ahyar* (nşr. O. Turan), Ankara 1944, s. M. F. Köprülü, *Anadolu Beylikleri Tarihine ait Notlar*, Türkiyat Mecmuası, c. II., s. 19, Sevim, "Aynı makale, s. 64

¹¹⁹ Aksarayî, s. 115; Ş. Tekindağ, "Karamanlılar" Mad., *İA*, Sevim, aynı makale, s. 65

¹²⁰ Sevim, aynı makale, s. 65

¹²¹ İbn Bibî Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî, *el-Evâmirü'l-alâiyye fi'l-umuri'l-Alâ'iyye* (T.T.K yay.) Ankara, 1956, s.690; s. 232, Sevim, aynı makale, s. 65

¹²² Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'ya girip, Cimri'yi Selçuklu tahtına oturttuğu tarihi, İbn Bibi (s. 697, trc. II, 210). 10 Zilhicce 675 (15 Mayıs 1777) Perşembe; İ. H.

“III. Gıyaseddin Keyhüsrev, onun Selçuklu şehzadesi olduğunu bile kabul etmemiş ve resmi Selçuknameler’e adını “Cimri” olarak kaydettirmiştir.”¹²³

“Mehmet Bey kendi fikrinde olan birini sultan ilan etmekle; sultan olma yolundaki amacını meşru kılmak, efkarı umumiyei kazanmak, toplanan kuvvetlerin başına geçerek hareket etmek, Baybars’a emrivakiyi kabul ettirmek, Baybars ile birleşerek Moğolları Anadolu’dan taretmek amacını gütmüştür.”¹²⁴

“Mehmed Bey, Selçuklu sultanlığına hâkim olmak yolundaki hareketini bu şekilde meşru bir hale koyduktan sonra Türkmenlerle birlikte Sultanın sarayının bulunduğu Filobat ovasına gelmiş ve Konya’da bulunan nâib Eminüddin Mikâil’e: "Soyunun doğruluğu gerçekleşen Sultan İzzettin'in oğlu bizimle birlikte. Onun sultanlığını tanımak için hemen buraya gelin, bu hususta bir şüpheniz olursa eski saraylı kimselerden birisini gönderin, ona baksın. Eğer soyu doğru çıkmazsa onu hiç tereddüt etmeden kovarız" şeklinde bir ulakla haber gönderdi. Fakat nâib, Mehmed Bey'in ulaklarına hiç önem vermemiş ve hattâ onları öldürülmelerini emretmiştir¹²⁵.

Naibi sulh yoluyla ikna etmeyi başaramayan Mehmed Bey, kuvvetlerine Konya üzerine yürüme emrini verdi. Konya’da bulunan nâib Mikâil, sahiller emîri Behaüddin ile birlikte hücumla geçen âsilere, şehrin dışında karşı koymaya çalışmışsa da buna muvaffak olamayarak şehre girip içeride savunmayı denemiştir. Mehmed Bey, şehri bir an önce ele geçirmek için Sultan Baybars'ın, kardeşi Ali ile kendisine göndermiş olduğu sancakları açtırmış ve halka "Sultan Baybars'ın, Kayseri'yi işgal ile adını hutbelerde okutup para bastırıldığını" söylemiş ise de halk buna inanmamıştır. Bunun üzerine şehri kuşatan Türkmenlere, Atpazarı ve Çaşnîğır kapılarını ateşe

Uzunçarşılı (*Anadolu Beylikleri*, s. 5); O. Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 561); E. Merçil (*Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 159) ise 9 Zilhicce 675 (14 Mayıs 1277) olarak kaydediyorlar. *Müneccimbaşı II*, s. 119-120

¹²³ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, I, İstanbul 1977, s. 489

¹²⁴ Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1986, s. 155

¹²⁵ İbni Bibî, IV. s. 323, *Mufassal*, s. 690-691; Aksarayî, s. 123, Sevim, agm, s. 66

vermelerini emretmiş ve bazı ayak takımı kimselerin de yangını genişletmeleri sonucunda şehre girilmiştir.¹²⁶

“Şehri âsilere karşı savunan nâib gizlice şehirden Tokat yönüne kaçmak imkânlarını bulabilmişse de Kaymaz mevkiine geldiği zaman Türkmenler tarafından yakalanmış ve Mehmed Bey'in huzuruna getirilmiştir. İşkence yapılarak hazinenin bulunduğu yerlerin plânı kendisinden elde edilen nâib, elleri bağlı bir şekilde hazinenin yerlerini göstermiş hazine boşaltılıp mal ve kıymetli eşyalar at ve katırlara yüklendikten sonra sahiller emîri Behaüddin ile birlikte öldürülmüştür.”¹²⁷

Mehmed Bey Cimri'nin veziri olunca devletin emirlerinden eline geçirdiğini öldürmüştür. Bunun üzerine Sahib Fahreddin'in oğulları: Nusretüddeve ve Tâcüddevle, Karahisar-ı Sahib'e kaçıp orada sığındılar ve asker toplamaya başladılar. Cimri ile Mehmet Bey onlarla savaşmaya gittiler. Bunlar Çay (Değirmen Çayı)'da savaştilar.¹²⁸

“Burada her iki taraf kuvvetleri arasında yapılan çarpışma sonunda, pek çok kahramanlıklar göstermelerine rağmen Sahip Fahreddin'in oğulları öldürülmüş ve bu yenilgiden sonra askerleri dağılmıştır.”¹²⁹

Mehmed Bey bu başarıdan sonra Develihisar'ı da kuşattıysa da almayı başaramadan Konya'ya geri dönmüştür.”¹³⁰

Sahib'in oğullarının öldürülmesinin ardından geride kalan adamları Karahisar'a kaçmışlar, Sahib'in mallarının bulunduğu kalenin kapılarını kapatarak, savunmaya geçmişlerdir. Cimri, kaleyi kuşattı, ancak almayı başaramadı ve Konya'ya döndü.”¹³¹

“Han'ın huzurundan dönerek Tokat'a gelen Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve Sahib bu olayları haber alınca Sahib, Han'ın huzuruna elçi gönderip bu âsî (haricî) Cimri'ye karşı ondan yardım istedi. Han, veziri Şemseddin Sahib Uluğ

¹²⁶ İbn Bibî, IV., s. 324; Aksarayî, s. 124; *Baybars Tarihi* (Çev. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul, 1941, s. 90; Ş. Tekindağ, “Karamanlılar” mad., *İA*, Sevim, Aynı makale, s. 66

¹²⁷ Sevim, aynı makale, s. 65-66

¹²⁸ Değirmen Çayı mevkiinde yapılan bu savaşın tarihini, O. Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 565), 676 yılı başı (Haziran 1277) olarak kaydediyor. *Müneccimbaşı II*, s. 120

¹²⁹ Sevim, Agm, s. 67-68

¹³⁰ Sevim, agm, s. 67

¹³¹ *Müneccimbaşı II*, s. 119-120

Kutluğ İnanç kumandasında büyük bir orduyu yardıma gönderdi. Konya'da bulunan Cimri ve Mehmed Bey bunu haber alınca Konya'dan çıktılar. Moğollar'la savaşmak için asker toplamak istediklerini belirterek Karaman ve Ermenek şehirlerine gittiler. Sultan Gıyaseddin ve Sahib Fahreddin, kendi kuvvetleriyle Moğol askerlerine katılıp birlikte harekete geçtiler. Karaman ve Ermenek şehirlerini yağmaladılar, muhaliflerden kimi buldularsa öldürdüler. Hatta Karamanoğlu Mehmed Bey, iki kardeşi ve amcasının oğlu yakalanarak öldürüldü.”¹³²

Kızıl Hamid'in Aksaray'a Gelişi

Yaşanan bu olayların ardından, Moğollar'dan bir grup Aksaray'a gidiler. Orada da Türkmenler'den "Kızıl Hamid" adında bir âsî (haricî) bulunuyordu. Yanında 4 bin kadar savaşçı vardı. 1277 yılında çıkan Cimri İsyanı Anadolu'yu kasıp kavururken Kızıl Hamid vergi toplayabilmek için Aksaray'ı yakıp yıkmakta, Moğollara karşı durabilmek için halkı, tüccarları ve sanatkârları şehirden sürüp çıkarmaktaydı. Bu gibi olaylar çok önceden beri Anadolu'nun her yanında cereyan etmekte ve halk adeta canından bezmekteydi. Moğollar, onunla savaştılar. Kızıl Hamid öldürüldü ve askerleri mağlup edildi. Moğollar, Aksaray şehrini kötü bir şekilde yağmaladılar.

Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Cimri İle Muharebesi

“Bunun üzerine Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve vezir Sahib Fahreddin Ali, emirlerle durumu görüştüler. Bunlar Cimri ile savaşmaya gidilmesi kararına vardılar. Ülkenin her tarafından asker çağırıldılar, Sultan'ın yanında büyük bir ordu toplandı. Bu kuvvetlerle Cimri'nin üzerine yürüdüler, Sultan Gıyaseddin galip geldi, Cimri'nin askeri yenildi ve onlardan çoğu öldürüldü. Cimri kendisi tek başına kaçarak Türkmenler'den bir grubun yanına sığınmak istedi. Türkmenler onun isteğini kabul ettiler. Ancak Cimri onların yanına indiğinde o günlerde melik ve sultanlara mahsus olan ayağındaki kırmızı çizmeden onu tanıdılar, yakalayıp bağlı olarak Sultan'a gönderdiler. Sultan,

¹³² *Müneccimbaşı II*, s. 120

onun sağ olarak derisinin yüzülmesini emretti. Cimri'nin sağ olarak derisini yüzdüler ve içine saman doldurup şehirlerde teşhir ettiler.”¹³³

“Bundan sonra Sahib, ordudan bir grupla Cimri'ye tâbi olanları ve onu destekleyenleri takip etmek için şehirlerin etrafında dolaştı. Onlardan hiç kimseyi bırakmayıp öldürdü. Şehirlerin muhaliflerden temizlendiği kanaatine varınca Kayseri'de bulunan Sultan'ın yanına döndü. Daha sonra birlikte Konya'ya döndüler. Sultan, artık şehirlerin asilerden temizlendiğine inanıp askerlere yerlerine dönmelerine izin verdi.¹³⁴

“681 (1282/1283) yılında Ahmed Han'ın İlhanlığını tebrik için Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzura gelmesi için emir geldi. Çünkü Abaka Han 680 (1281/1282) yılında ölmüş ve İlhanlı tahtına Ahmed Han b. Hülâgu oturmuştu. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, kıymetli hediyeler hazırlayıp Azerbaycan'da bulunan Han'ın huzuruna gitti. Sultan'ın amcasının oğlu Gıyaseddin Mesud b. İzzeddin Keykâvus, 679 (1280/1281) yılından beri Han'ın huzurunda bulunuyordu. Abaka Han, ona Amid (Diyarbakir). Harput, Meyyâfârikîn (Silvan) ve daha başka yerleri iktâ etmişti. İktâında naibi vardı, kendisi Han'ın yanında kalıyordu. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Ahmed Han'ın huzuruna varınca babası Hülâgu Han'ın bu iki şehzadenin babaları İzzeddin ve Rükneddin'e taksim ettiği şekilde bunlara Anadolu Selçuklu Devleti'ni taksim etti. Ancak Gıyaseddin Keyhüsrev bu taksimi hoş karşılamadı, bozuldu ve üzüntü duydu. İzinsiz olarak Han'ın huzurundan ayrılarak Erzincan'da ikamet etmeye başladı.

Bunun üzerine Han, Gıyaseddin Mesud'u kendi tarafından yarlıg ve payza ile Anadolu (Selçuklu) tahtına gönderdi. Emir Mücîreddin Muhammed Emîrşah b. Mu'tez, kıymetli hediyelerle onu Erzincan nahiyelerinde karşıladı. Bu emir, Gıyaseddin Mesud'un yanında büyük bir mevki kazandı. Sultan, ona babasının mansıbı olan saltanat nâibliğini verdi. Sahib Fahreddin Ali b. Hüseyin'i de vezirliğe getirdi. Sultan, Sahib ve nâib sadakat üzerine bulunacaklarına dâir yemin ettiler. Sultan, ülkenin tamamen kendisine verilme işinin tamamlanması için Mücîreddin Emîrşah'ı, Han'ın huzuruna gönderdi. İsteği kabul edildi,

¹³³ *Müneccimbaşı II*, s. 121

¹³⁴ *Müneccimbaşı II*, s. 122

Han'ın yarlığı ile ülkenin lamamı ona verildi. Vezirlik Sahib Fahreddin'e ve nâiblik de Mücîreddin'e verildi. Mücîreddin, Han'ın huzurundan istenileni elde ederek geri döndü.

“Mehmet bey, Moğollara karşı istiklal mücadelesi bayrağını açan, devlet dairesi ve saray halkı arasında Türkçeden başka dil konuşulmasını yasak etmek suretiyle kavmi şuura malik ve milli harsa bağlılığını gösteren bir şahsiyettir.”¹³⁵

Kaynaklarda Cimri olayı adıyla geçen, Anadolu'yu Moğol hâkimiyetinden kurtarmak için davet edilen Mısır sultanı Baybars ile birleşme yapmağa muvaffak olamayan Karamanoğlu Mehmed Bey'in, Moğol kuvvetlerinin de katıldığı Selçuk ordusu karşısında başarısızlıkla sonuçlanan bu ayaklanma teşebbüsü, bilhassa bu harekete katılan ayak takımı bazı çapulcuların halka karşı yaptıkları çirkin muameleler yüzünden, halk üzerinde ağır bir tesir yapmış ve uzun yıllar onların kalbinden silinmeyen acı hatıralar bırakmıştır.

İlhanlı-Memlûk Çatışması

Baybars ölünce yerine, Baybars gibi Kıpçak Türkleri'nden olup esasında vaktiyle satın alınmış bir köle olan Seyfeddin Kalavun geçmiştir. Kalavun'un başa geçtiği sıralarda İlhanlılar ile Memlûkler arasında devamlı savaşlar oluyordu. Bu olaylarda, Kilikya Ermenileri, İlhanlılar, Karamanoğulları ise Memlûkler tarafında yer almakta idi. Bir ara Memlûk ve Karamanoğlu kuvvetleri Kilikya'ya girip Anazarba'ya kadar ilerleyerek yağmalar yaptılar. Giderek İlhanlı Memlûk çatışması kaçınılmaz hale geliyordu. Kalavun'un saltanatını kabul etmeyen büyük Memlûk Emiri Sungur ul-Aşkar da Abaka'yı Suriye'yi işgale teşvik ediyordu. Sonunda Abaka 80.000 kişilik bir ordu ile Suriye üzerine yürüdü. Kalavun, Mısır'da derlediği 50.000 kişilik ordu ile Şam'a geldi. Abaka'nın ordusunda Gürcüler, Selçuklular ve Ermeniler de bulunuyordu. İki ordu Hama ve Humus arasında karşılaştı. Kanlı bir çatışmadan sonra İlhanlı tarafı yine mağlup oldu (1281).¹³⁶

¹³⁵ F.Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, *SAD*, I, Ankara 1970, s. 55

¹³⁶ <http://aselcuklulari.somee.com/cokus-uckeyhusrev.htm>, 23.04.2009,sa: 21.20

Moğol Tahakkümünün Artması

İlhanlı hükümdarı Abaka Han, Aladağ yaylasında bulunduğu sırada, Süleyman Pervane 'nin öldürülmesinden aşağı yukarı bir ay sonra kardeşi Kongurtay ve imparatorluk veziri Şemseddin Cüveynî'yi Anadolu'ya gönderdi; kardeşini, bozulan dirlik ve düzeni yeniden kurup korumak ve Cüveynî'yi de Selçuklu maliyesini Moğol malî sistemine göre düzenlemekle görevlendirdi. Bununla birlikte Anadolu'da istenilen huzur ve sükun sağlanamadığı gibi, Selçuklu ülkesinin bütün gelirlerine Moğollar tarafından el konuldu.¹³⁷

Abaka'nın ölümünden sonra, hanlık için Abaka'nın kardeşi Tekudar ve oğlu Argun aday idi. Çoğunluk Tekudardan yana olduğu için, Tekudar han seçilmiş ve Müslüman olarak Ahmed adını almıştır. Bu nedenle de İlhanlı siyasetinde büyük değişiklikler olmuş, her şey İslam esaslarına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Fakat Tekudar'ın müslümanlığı ne İlhanlıları ve ne de Memlûkleri memnun etmemiştir bu yüzden kendi ülkesinde de Abaka aleyhine hareketler başlamıştır. Bunun üzerine Abaka ve Argun arasındaki ihtilaf sonunda savaşa dönüşmüştür. Başlayan mücadelelerde, Ahmed Han hem ancak iki yıl sürebilen saltanatını, hem de hayatını kaybetti (1284). Yerine Argun geçti (1284-1291). Bu olayla, İlhanlılar'da, ilk kez taht kavgası ile saltanat değişikliği başlamış ve bundan sonra da şehzade isyanları devam etmiştir.¹³⁸

Anadolu'da düzen ve asayişin bozulması neticesinde, Moğollar'ın ağır vergi ve zulümleri de artmıştır. Anadolu'da Moğol şehzade ve askerlerinin sayıca artması da halkın daha fazla ezilmesine sebep olmuştur. Moğollar askeri, siyasi, idari ve mali olmak üzere hemen hemen tüm devlet işlerine el koymuşlardır.¹³⁹

¹³⁷ Merçil- Sevim, aynı eser, s. 486

¹³⁸ <http://aselcuklulari.somee.com/cokus-uckeyhusrev.htm>, 24.05.2009, sa:17.45

¹³⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, ss. 591-602

III. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminin Sonu ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ölümü

Uzun yıllardır sadece payitaht Konya değil, bütün Selçuklu şehirleri, fitne içerisinde çalkalanıyordu. Moğollar hep kan döküyor, yakıyor ve yıkıyorlardı. Birbirleri aleyhinde faaliyet gösteren devlet erkanı ve taht için mücadele veren çocuk sultanlar yüzünden Selçuklu ülkesi son derece kötü bir durumdaydı.

“Kırım'da yaşayan II. İzzeddin Keykavus'un veliaht yaptığı oğlu Gıyaseddin Mesut, Kırım'dan ailesi ve yakınlarıyla birlikte Sinop'a geldi.¹⁴⁰ Beraberinde Kastamonu beyi Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan olduğu halde, önce Moğol valisi Samagar'ı ziyaretten sonra Abaka Han'ın huzuruna çıkan Mesut, ondan izzet ve ikram gördü kendisine Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır ve Harput'un yönetimini verdi ve bir süre de yanında konuk etti. Fakat Abaka Han'ın ölümü (1282) üzerine yerine Müslüman Ahmet Teküdar, İlhanlı hükümdarı olunca, Türkiye Selçuklu ülkesini, sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ve Gıyaseddin Mesut arasında bölüştürdü; bundan memnun olmayan Gıyaseddin Keyhüsrev, Kongurtay ve vezir Fahreddin Ali ile birlikte durumu görüşmek üzere, Ahmet Teküdar'a gitmek için yola çıktıysa da İlhanlı devletinde saltanat mücadelelerinin başlaması sebebiyle, bir süre Erzurum'da bekledi; daha sonra o, mücadelelerden galip çıkan Argun Han'ın katına çıktıysa da sultanlığını kurtaramadı; zira Argun Han, bu sıralarda Tebriz'de bulunan Gıyaseddin Mesut'u Türkiye Selçuklu sultanı yaptığı gibi, kendisini de Ahmet Teküdar ve Kongurtay ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle sultanlıktan azletmiş idi. Daha sonra Erzincan'a gönderilen Keyhüsrev, çok geçmeden Argun Han'ın görevlendirdiği adamlar tarafından yayının kirişiyle boğdurulmak suretiyle öldürüldü (1 Mart 1284).”¹⁴¹

Bazı kaynaklar sultanın tasesından öldürücü bir hastalığa yakalandığını ve İlhan katından kendisini boğazlamaya gelen adamın onu ölüm döşeginde, son nefesinde bulduğunu ve sadece İlhan'ın buyruğu yerine gelsin diye ağrı içirildiği ve sonra da öldüğü ifade edilmektedir.¹⁴²

¹⁴⁰ Ali Sevim- Yaşar Yücel'in *Türkiye Tarihi*, adlı eserinde Kayseri'ye geldikleri ifade edilmektedir.

¹⁴¹ A. Sevim- Y.Yücel, aynı eser, s. 184

¹⁴² Hasan Fehmi Turgal, *Anadolu Selçukluları (Müneccimbaşıya göre)*, İstanbul 1935, s. 83

Sultan hapsedildiği yerden kurtulmayı umarken, Moğol çerilerinin elindeki yay kirişini görünce her şeyi anlamış ve onlara direnmenin bir fayda sağlamayacağını hissetmişti. Han'ın cellatları olan, iri kıyım on Moğol çerisi duruyordu karşısında. Bir an, sultanın mukavemet etmediğini görüp şaşırdılar. Genç adamın ayaklarını ve kollarını tutacak olan, boynunu ipe uzatacak ve hayalarını sıkacak olanlar bile belirlenmişti aralarında. Somurtarak yaklaştılar. Gözlerini kapatmış bekleyen genç adamın boynuna doladıkları yay kirişini sıkmaya başladıklarında bile onun kenetlenmiş dişleri aralanmamış, hiç bir inilti duyulmamıştı.¹⁴³

¹⁴³ Ahmet Efe, *Tarih-i Ali Selçuk*, Anadolu Selçuklu Sultanları ve Payitaht Konya, Konya 1998, s. 169

SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti, Malazgirt Zaferi'nin ardından Orta Asya'dan kitleler halinde Anadolu'ya gelen ve burayı yurt edinerek yerleşmeye başlayan Türkmenleri tek bir siyasi yapı etrafında birleştirerek Anadolu'da Türk birliğini sağlayan devlet olmuştur. Kutalmışoğlu Süleyman Şah başta olmak üzere diğer devlet adamlarının ve ordu komutanlarının da katkısıyla devlet teşkilatlanmasını tamamlayarak kısa sürede gelişme kaydetmiş, Türk diline, sanatına, gelenek ve göreneklerine önem vererek de bu durum perçinlenmiştir. İslam dünyasını, Müslümanları ve Anadolu'yu Bizans ve Haçlı tehlikesine karşı koruyan Anadolu Selçuklu Devleti, İslami değerlerle yoğrulan Türk Kültürünün gelişmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir.

Biz bu çalışmamızda, tarihte bu kadar mühim bir yer işgal eden devletin 1266-1284 yılları arasındaki kesitini inceleyerek, III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrini ele aldık. II. Kılıç Arslan ile birlikte yükselme; II. Gıyaseddin ile birlikte dağılma dönemine giren Anadolu Selçuklu Devleti'ne bakıldığında III. Gıyaseddin Keyhüsrev devrini yıkılma âdönemi içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Babası Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinin ardından çok küçük yaşta saltanat tahtına oturtulan III. Gıyaseddin Keyhüsrev, her ne kadar devrin önemli ilim adamlarından ve yetenekli devlet adamlarından eğitimler almış ise de yönetimde daima ikinci planda kalmıştır. Bunun sebebi olarak Süleyman Pervane'yi göstermek mümkündür. Pervane; yakın akrabalarını ve kendisine itaat eden devlet adamlarını devletin önemli kademelerine getirdiği için devlet yönetiminde güç ve kudret sahibi idi. Sultanı adeta o yönlendiriyordu. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, hiçbir zaman devlet yönetimini tam olarak eline alamamış, daima Emir Muinüddin Pervane ve vezir Sahip Ata'nın birlikte yönettiği bir ülkenin sultanı olarak kalmış Moğollar'ın nezareti ve Emir Pervane'nin gölgesinde görevini sürdürmüştür.

Çocuk yaşta Selçuklu tahtına çıkan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat yılları Hatiroğlu ile Karamanoğulları'nın çıkardığı isyanlar, Memlûk sultanı Baybars'ın ve Abaka Han'ın Anadolu'yu istilâsı gibi önemli olaylarla geçmiştir. Ayrıca Siyavuş'un çıkardığı karışıklıklar da bu devrin dikkati çeken olaylarından biridir.

Böylesine karışıklıklarla geçen bir dönemde, ülkenin idaresindeki zaaftan istifade eden Moğollar Anadolu'daki baskı ve zulümleri iyice arttırmıştır. Bu karışıklıklar üzerine Moğollar Anadolu'ya gelerek, Mehmet Bey ile Siyavuş'u öldürmüşler, Selçuklu

ülkesinin bütün gelirlerine el koyarak Anadolu'daki Moğol baskısını gittikçe arttırmışlardır.

1281 tarihinde İlhanlılar, Selçuklu ülkesini III. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Mesut arasında paylaştırdılar, kısa bir süre sonra III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine II. Mesut tek başına Selçuklu sultanı olmuş, sonraki yıllarda İlhanlılar, II. Mesut'u tahtan indirerek yerine III. Alaeddin Keykubat'ı sultan tayin etmişlerdir. İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın emri ile öldürülen Keykubat'ın ardından Mesut ikinci kez tahta çıkmış ancak bu dönem de oldukça sönük geçmiştir ve II. Mesut'un ölümü ile Türkiye Selçuklu Devleti yıkılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Aksarâyi, Kerimeddin Mahmud; *Selçuki Devletleri Tarihi*, Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsameret-al Ahyar adlı Farsça Tarihinin tercümesi Türkçeye Çeviren: M. Nuri Gençosman, Önsöz ve notlar yazar F. N. Uzluk, Ankara 1943

Anonim Selçuknâme Târih-i Âl-i Selçuk (nşr. ve trc Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952

Aslanapa, Oktay; *Türk Sanatı*, İstanbul 1997⁴

Bayram, Mikail; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya 1991

_____; *Fatma Bacı ve Bacıân-ı Rûm*, Konya 1994

Berktaş, Halil; vd; *Türkiye Tarihi I (Osmanlı Devleti'ne kadar Türkler)*, Cem Yayınevi, İstanbul 2000⁶

Cahen, Claude; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E yayınları, İstanbul 1994³

Çetin, Osman; *Türk İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul 2009

Edhem (Eldem), Halil, *Kayseri Şehri*, haz: Kemal Göde, Kült. Ve Turizm Bak. Yay: 524, Ankara 1982

Efe, Ahmet; *Tarih-i Ali Selçuk*, Anadolu Selçuklu Sultanları ve Payitaht Konya, Konya 1998

Ersan, Mehmet; *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007

Göğünç, Nejat; *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Emel Matbaası, İstanbul 1983

Hol, P.M.; Lambton ,Ann. K.S.; Lewis, Bernard; "The Cambridge History of İslam", (çev. Hamdi Aktaş vd.), İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, I, İstanbul 1988

İbn Bibi; *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*, İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesi'nden, Türkçeye Çeviren M. Nuri Gençosman, Notlar İlave eden: F. N. Uzluk, Ankara 1941

_____ ; (El Hüseyin b. Muhammed b. Ali el Ca'feri Er- Rugadi); *El Evamirü'l Ala'iyе Fi'l Umuri'l Ala'iyе (Selçukname) II*, haz: Mürsel Öztürk, T.C Kültür Bakanlığı yay., 1000 temel eser, Ankara 1996

Kafesoğlu, İbrahim; *Selçuklu Tarihi*, MEB, Tarih dizisi, İstanbul 1992

Kaymaz, Nejat; *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay: 202, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970

Koprıman, Kazım Yaşar; "Memlükler", *DGBİT*, VI, 433-543

_____ ; "Baybars I", *DİA*, V, 221-223

Köprülü, M. Fuad; *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1984²

_____ ; "Anadolu'da İslamiyet", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, II/4, 1922

_____ ; "Anadolu Beyliklerine Ait Notlar", *TM*, II (1926), 1-32

_____ ; "Baybars I", *İA*, II, (*İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Bibliyografya Lügatı*), VIII, MEB Devlet kitapları, İstanbul 1979³ 357-363

Köymen, Mehmet Altay; "*Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi*", Selçuklu Araştırma Merkezi, Selçuk Dergisi, Yıl 2, Sayı 1, 1986

Merçil, Erdoğan-Sevim, Ali, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 1995

Merçil, Erdoğan; "*Türkiye Selçukluları*", Türkler VI, Ankara 2002

_____ , "*Türkiye Selçukluları*", Genel Türk Tarihi IV, Ankara 2002

_____; *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*”, TTK Yay., Ankara 1991²

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Selçuklular Tarihi II*,(yay. Ali Öngül) Akademi Yay. Evi, İzmir 2000

Oğuz, Mevlüt; *Anadolu'nun Fethi Türk- Ermeni İlişkileri Ve Kilise (1018- 1923)*, İstanbul 2004

_____, *Selçuklular Tarihi II, (Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, Manisa 2007

Öztuna, Yılmaz; *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi I*, Ötüken Yayın evi, İstanbul 1977

Sevim, Ali; “*Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not*”, Belleten Dergisi, Cilt XXV, sayı: 97, Ocak, 1961

_____, “ *Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları*” , Malazgirt Armağanı, TTK, Ankara 1972

_____, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIV. Dizi- sayı:21, Türk Tarih Kurumu Basımevi- Ankara 1993

_____, “*Keyhüsrev III*”, DİA XXV, Ankara 2002

Sevim, Ali ve Yaşar Yücel ; *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK yay, XXIV Dizi, Sayı:12, TTK, Ankara 1989

Sümer, Faruk; “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I, Selçuklu Tarih ve Med. Enst. Yay., TTK Basımevi, Ankara 1970

_____, “ Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri ”, Selçuklu Tarih Ve Medeniyeti Enstitüsü, *SAD*, IV, Ankara 1975

Sümer, Faruk – Ali Sevim; *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, TTK, Ankara 1971

Tekindağ, M. C. Şehâbeddin; “*Karamanlılar*”, İA, VI, (*İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Bibliyografya Lügatı*), VIII, MEB Devlet kitapları, İstanbul 1979³ s.316-330

Turan, Refik; *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, İstanbul 1995, s.96

Turgal, Hasan Fehmi; *Anadolu Selçukileri (Müneccimbaşıya göre)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1935

Turan, Osman; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Dergah yay., İstanbul 1965

_____, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971

_____; *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984²

_____; *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 2000¹³

_____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK Basımevi, Ankara 1988²

_____, “KeyhüsrevIII”, *İslam Ansiklopedisi, (İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Bibliyografya Lügatı)*, VIII, MEB Devlet kitapları, İstanbul 1956³

Ünal, Tahsin; *Karamanoğulları Tarihi*, Arı basımevi, Konya 1986

Yaltkaya, M. Şerafeddin, *Baybars Tarihi, Al- melik Al zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin II. Cildi*, TTK , İstanbul 1941

Yavuz, Nuri; *Anadolu’da Beylikler Dönemi*, Ankara 1998

Yinanç, M. Halil; “Anadolu’nun Türkler Tarafından Fethi”, *DGBİT, Anadolu Türk Devletleri*, Kombassan yay., ilmi müşavir ve redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Konya 1994

Yinanç, Refet; “Selçuklular Ve Osmanlıların İlk Dönemlerinde Ermeniler” *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu Tebliğler Ve Panel Konuşmaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1983

İNTERNET ADRESLERİ

<http://aselcuklulari.somee.com/cokus-uckeyhusrev.htm>

www.seljukempire.com

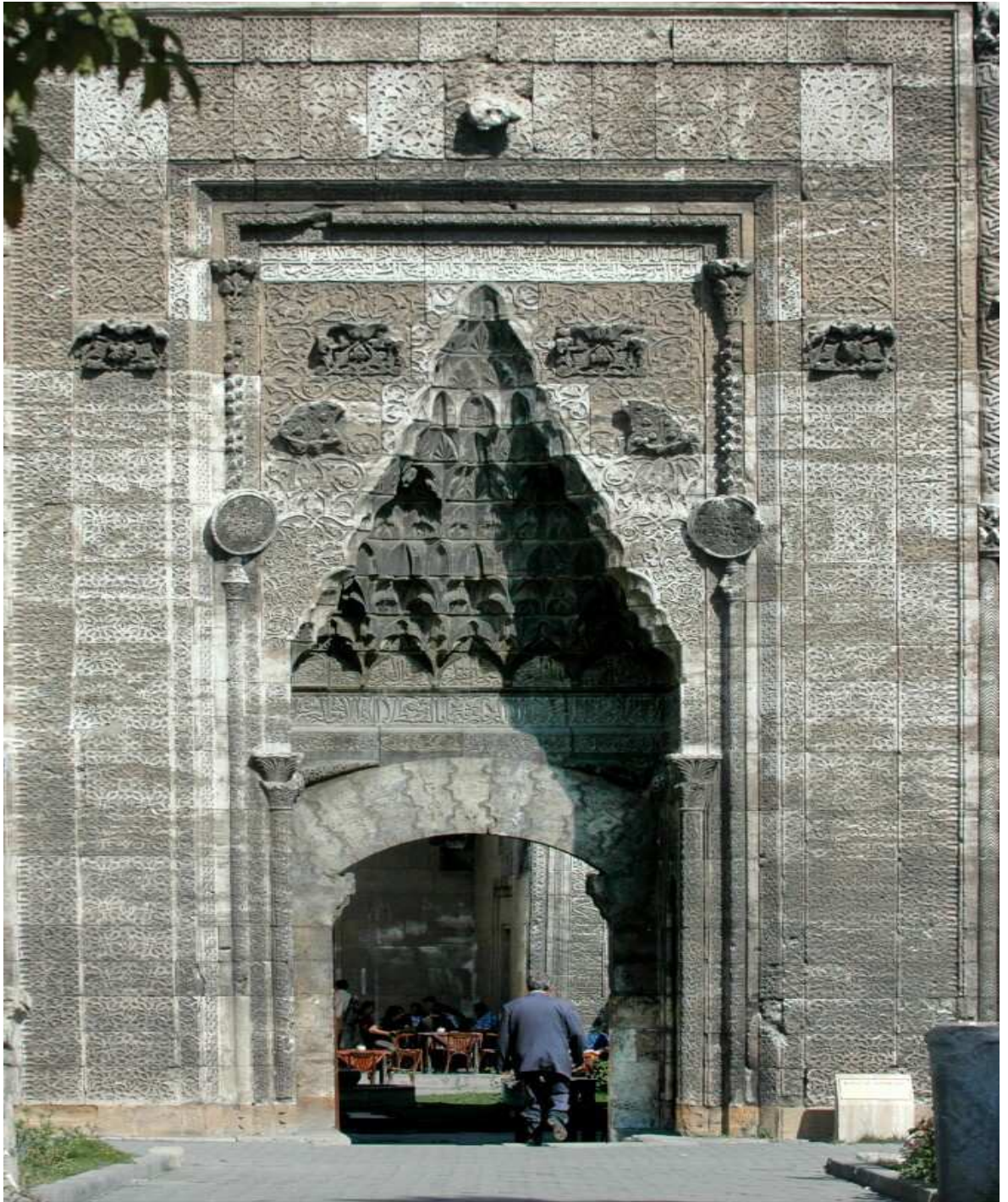
<http://www.sosyaldersleri.com/tarih/ders.php?no=6&klakor=turkiyetar&ders=tarih>

http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Anadolu_Sel%C3%A7uklu_Devleti

www.enfal.de

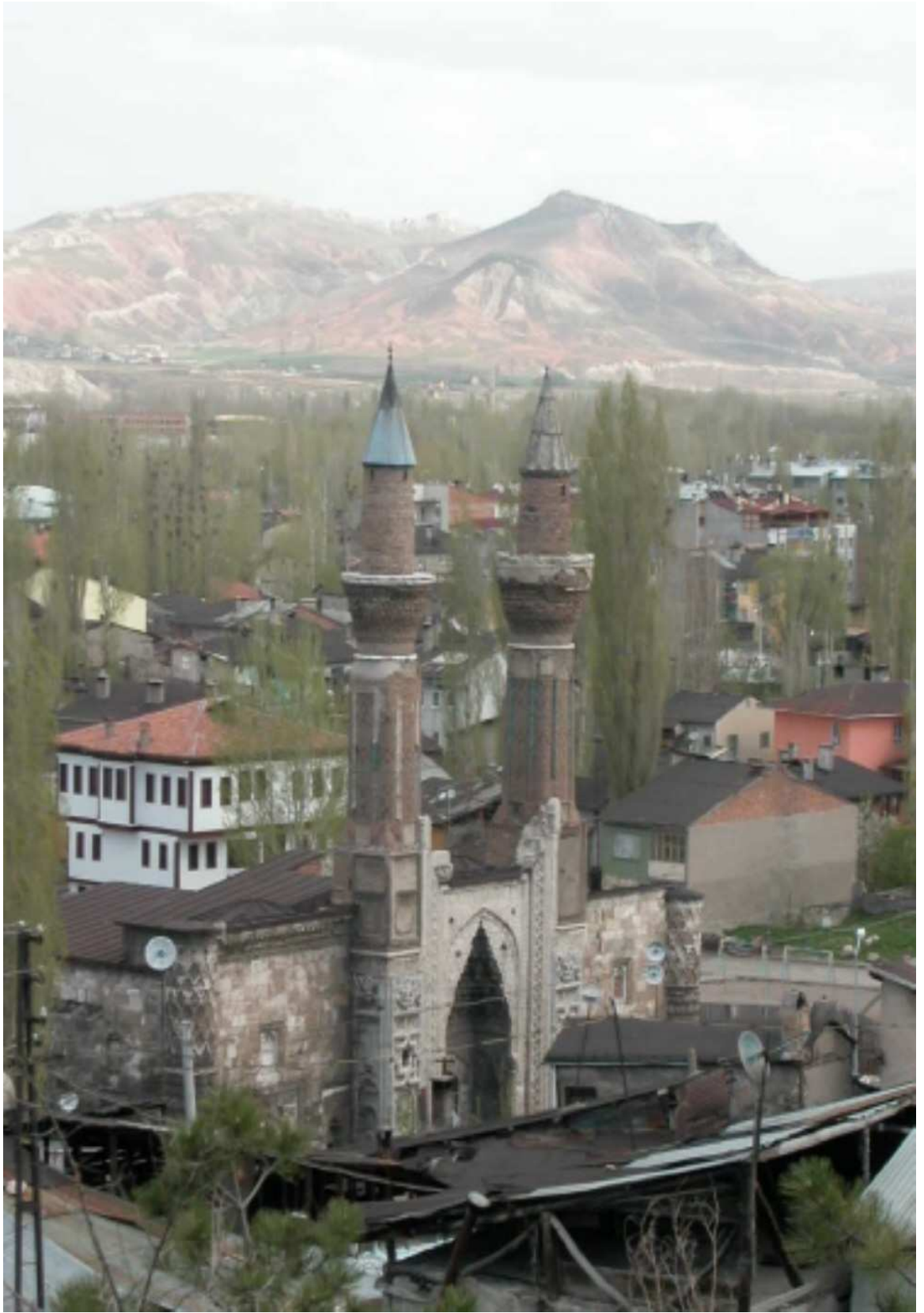
EK 1

EK 2

EK 3

EK 4

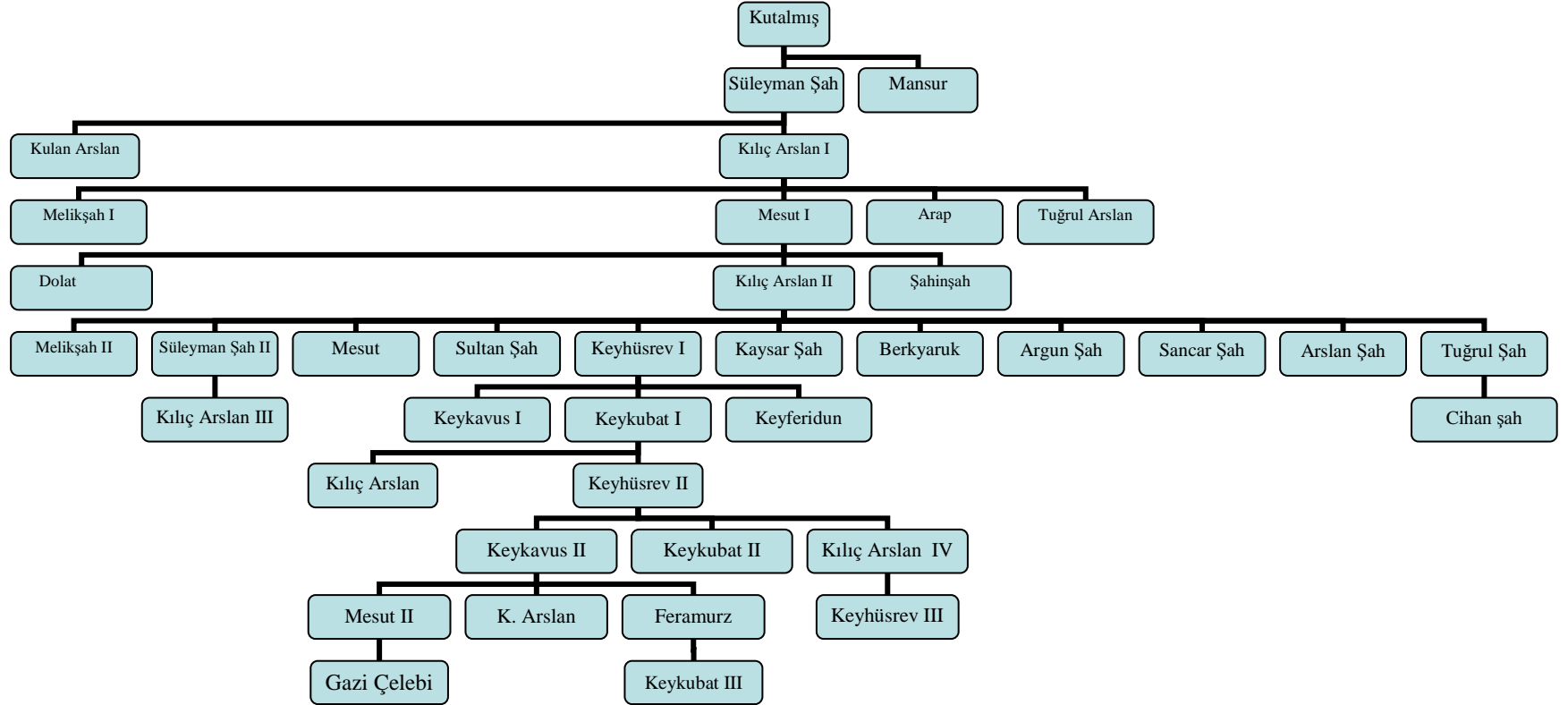

EK 5

EK 6

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLARI ŞECERESİ

ŞEMA 1

ANADOLU SELÇUKLULARI SOY KÜTÜĞÜ

